

VAKBLAD

ENERGIE EN DUURZAAMHEID

VERBINDEN

Voor een eerlijke energietransitie

De kracht van de beleidscyclus

Grip op ruimtelijke opgaven onder de Omgevingswet

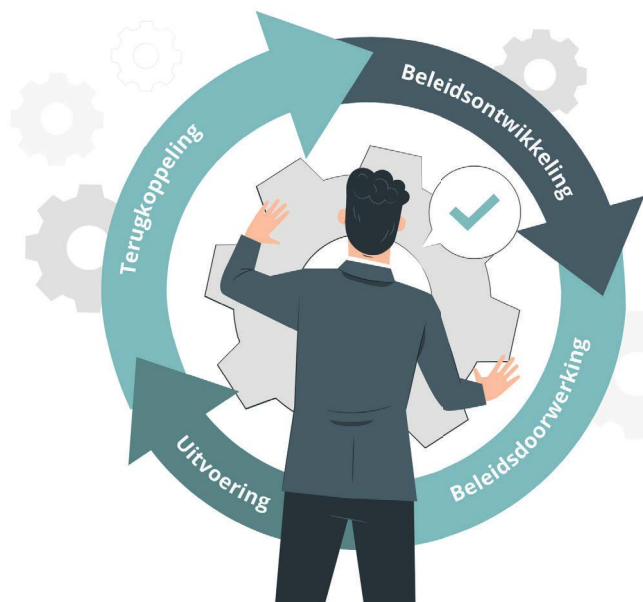
Werken met de Omgevingswet is al bijna gewoon! De invoering van de wet is soepel verlopen. Maar welk instrument gebruikt de overheid om gebiedsontwikkeling effectief op gang te brengen? De omgevingsvisie biedt vaak (te) weinig sturing, en het omgevingsplan verschilt wezenlijk van het traditionele bestemmingsplan. De stap tussen visie en concrete plannen is vaak groot. De beleidscyclus biedt uitkomst!

Het inzetten van de beleidscyclus begint met het erkennen van de specifieke functies van de vier kwadranten:

- **Omgevingsvisie:** strategische beleidsontwikkeling
- **Programma:** doorwerking beleid naar concrete maatregelen
- **Omgevingsplan en -vergunning:** uitvoering regels en normen
- **Monitoring:** terugkoppeling en aanpassing van instrumenten

Van belang is om je te realiseren dat de kwaliteit van de fysieke leefomgeving altijd voorop staat in de beleidscyclus. Ook de bopa moet hieraan bijdragen. Om een bopa te verlenen, doorloopt een gemeente dus de beleidscyclus. Past het in de omgevingsvisie? Voldoet het aan de instructieregels van Rijk en provincie? Past het binnen de maatregelen uit de programma's? Zo ja, dan kan de gemeente de bopa verlenen.

Discipline in het volgen van de beleidscyclus leidt tot vertrouwde rust in het planproces. Door de juiste vragen te stellen en passende instrumenten in te zetten, behoudt de overheid regie over ruimtelijke opgaven. Zowel voor overheid als ontwikkelaar is het daarom van belang zich thuis te voelen in de beleidscyclus.



Werk met de beleidscyclus en krijg regie in duurzame gebiedsontwikkeling!

Meer weten?

De experts van BügelHajema vertellen je graag meer over de beleidscyclus:



Rosalie van Ruler
 Jurist Omgevingsrecht
r.vanruler@bugelhajema.nl



Jan Oosterkamp
 Jurist Omgevingsrecht
j.oosterkamp@bugelhajema.nl



TITIA VAN LEEUWEN

HOOFDREDACTEUR

VOOR STROOM IS VERBINDING NODIG

Om te kunnen stromen, is verbinding nodig. Een logica die in de wereld van de energie vanzelfsprekend is. Duurzaam opgewekte elektriciteit moet je verbinden met plekken waar die elektriciteit nodig is, anders werkt het niet. In dit nummer van ons vakblad over een eerlijke energietransitie gaat het daarom veel over verbinden. En dan hebben we het niet alleen over technisch verbinden van punt A met punt B, opdat het kan gaan stromen tussen die twee, maar breder ook over het maatschappelijk verbinden. Want eerlijkheid is een gedeelde waarde. Daarvoor zijn gesprekken en overleg nodig. En dat vereist verbinding en beweging, en niet aan één kant blijven staan.

In dit nummer vertelt kunstenaar Lucas De Man hoe kunstenaars kunnen bijdragen aan het verbinden om transities en maatschappelijke beweging op gang te brengen en hoe tegenovergestelde meningen dichterbij elkaar kunnen worden gebracht. Door open te staan voor de ander, vragen te stellen en te proberen goed te luisteren, komt er verbinding en kan een gesprek ontstaan, bijvoorbeeld over wat een eerlijke energietransitie is.

Ecoloog Matthijs Schouten geeft daarvan een paar mooie voorbeelden, maar waarschuwt dat het een ander verhaal wordt wanneer er macht bij komt kijken. Bij een puur eenzijdige benadering door machthebbers gaat het mis. Want het gaat die machthebbers dan niet om het oplossen van problemen. Ze hebben juist baat bij het voortbestaan daarvan en wakkeren problemen aan om hun macht te stabiliseren. Zij zorgen niet voor beweging, maar voor stilstand of (om in de elektriciteitsvergelijking te blijven) kortsluiting. In het verzet tegen de energietransitie zien we daarvan vele voorbeelden.

Een nummer over een 'eerlijke' energietransitie kan niet anders dan over verbinding gaan. Dat komt ook terug in de andere artikelen, columns en rubrieken. Wij hopen dat u daaruit inspiratie kunt putten om met hoop aan het nieuwe jaar te beginnen. ■

INHOUD

COLUMNS

16 Pallas Agterberg
Hou nou op met de energietransitie, ik kan geen elektrische auto betalen

24 Jaël Poelen
Een rechtvaardige transitie vraagt nederland naar verleden en toekomst te kijken

INNOVATIENIEUWS

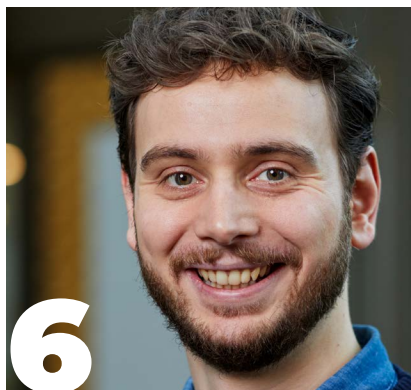
17 Innovatieve contractvormen versnellen de bouw van grote batterijen

TRANSITIEVERSNELLER

36 Omwonenden, die windmolens op land zijn écht nodig

ENERGIEBRONNEN

42 Evenementenagenda



'KLIMAAT IS TE BELANGRIJK OM AAN DE POLITIEK EN CEO'S OVER TE LATEN'

Interview met Bas van Weegberg, bestuurslid FNV.

ENERGIE EN DE GRENZEN VAN DE PLANEET

Duurzaamheid, klimaat en energie gaan over veel meer dan alleen broeikasgasemissies. Het is daarom tijd om de focus van de energietransitie te verbreden.



'BURGERS EN OVERHEDEN MOETEN SAMEN AAN DE BAK, SCHOUDEER AAN SCHOUDEER!'

Interview met Jacqueline Hofstede en Elly Rijnierse, transitieversnellers, experts brede welvaart en vernieuwing bestuur.

WIE BETAALT DE REKENING?

Het speelveld van de energietransitie door een financiële bril.



EEN ECOLOGISCHE REVOLUTIE KAN NIET ZONDER SOCIALE REVOLUTIE

Kunstenaar Lucas De Man vertelt hoe je mensen met verhalen, verbeelding en vaardigheden kunt bereiken om samen de huidige crises te lijf te gaan.

'VOOR EEN EERLIJKE ENERGIETRANSITIE IS HET RECHT CRUCIAAL'

Interview met Margaretha Wewerinke-Singh, universitair hoofddocent
Duurzaamheidsrecht.



ENERGIEK MET ENERGIE

Lot van Hooijdonk, 10 jaar wethouder Utrecht, over de energietransitie in gemeenten: 'We subsidiëren in feite de netcongestie'



RECHTVAARDIGHEID EN FOSSIELE SUBSIDIES

In de afgelopen eeuw hebben overheden fossiele brandstoffen gesubsidieerd. Uiteindelijk draaien de belastingbetalers op voor de bijbehorende milieuschade en gezondheidsproblemen.



RUIMTE VOOR VERWONDERING EN GESPREK

Emeritus hoogleraar, bioloog en filosoof Matthijs Schouten: 'De enige manier waarop we een duurzame toekomst voor onszelf en voor alle andere bewoners van de aarde kunnen creëren, is door onze relatie met de natuur volledig te herzien'

VERDER

Juridisch

Climate litigation en fair share: hoe snel moet de overheid klimaatverandering tegengaan?

38

Energie Samen

Column:
Energiecoaches: Frontsoldaten van de energietransitie

43

Het ondersteunen van een eerlijke energietransitie

44

Local4Local:
een eerlijk en coöperatief energietransitieverhaal

45

'KLIMAAT IS TE BELANGRIJK OM AAN DE POLITIEK EN CEO'S OVER TE LATEN'

INTERVIEW MET
BAS VAN WEEGBERG,
BESTUURSLID FNV

BEELD: CHRISTIAAN KROUWELS

‘Een eerlijk transitie naar een leefbare aarde’. Dat is de welluidende titel van de nieuwe klimaatvisie van de FNV. Bas van Weegberg (1996), sinds 2021 lid van het dagelijks bestuur van de vakbond, zet uiteen waarom de FNV de strijd tegen klimaatverandering ook als vakbondsstrijd ziet. Van Weegberg stelt: ‘De toekomst van de industrie zal groen zijn, of zal niet zijn.’

TEKST JORIS WIJNHOFEN



‘Snelle afbouw van fossiele brandstoffen, uitstoot aan banden leggen, aanpassing van bestaande gewoonten’: de terminologie in jullie visie zou zo van een milieuorganisatie kunnen komen. Hoe viel dit bij jullie leden in bijvoorbeeld de petrochemie en de kolenoverslag?

‘Eerlijk gezegd heel goed. We hadden al wel een klimaatvisie, maar sinds 2018 is er binnen en buiten de bond ontzettend veel gebeurd. Natuurlijk wordt er al langer gepraat over wat de vakbond moet met klimaat. De klimaatverandering heeft veel invloed op het werk en inkomen van onze leden. Mensen begrijpen dus dat wij standpunten innemen. Wij zeggen: de aanpak van klimaatverandering moet eerlijk gebeuren, anders lukt het niet genoeg steun te werven om deze strijd te winnen.

Bij de sluiting van de Hemwegcentrale in Amsterdam lukte het ons een Kolenfonds voor elkaar te boksen: wat extra geld van het Rijk als terugvaloptie om mensen die net buiten de mazen van het sociaal akkoord vielen netjes te helpen richting ander werk of pensioen. Toen onze leden begonnen in te zien dat de centrale echt dicht zou gaan, was er snel steun voor de strijd voor een goede regeling. Dat heeft prima gewerkt: verreweg de meeste mensen zijn soepel in een ander baan terechtgekomen, binnen en buiten Vattenfall. Dat is primair natuurlijk de verantwoordelijkheid van de werkgever, maar dit extraatje zorgde voor rust. Het is gerechtvaardigd dat de overheid een bijdrage levert, want het is, hoe onvermijdelijk ook, immers haar beslissing om een sector te sluiten. Nu die bijdrage niet zo veel blijkt te kosten, lijkt het me geen punt om deze ook elders in te zetten. We hebben net uit Den Haag gehoord dat het fonds eveneens opengesteld wordt voor de sluiting van de andere kolencentrales. Het is heel belangrijk om het afscheid van fossiel goed te regelen. Laten we dat straks ook bij de sluiting van de gascentrales gaan doen.’

Hoe verloopt het gesprek over verduurzaming met jullie leden in de industrie? Oud-Eurocommissaris Mario Draghi beschrijft in zijn veelbesproken rapport dat verduurzaming een cruciale overlevingsstrategie voor fabrieken in Europa moet zijn.

‘Even los van zijn gebrek aan aandacht voor sociale kwesties zien wij dat ook zo. Onze leden in de petrochemie en bij Tata Steel voelen druk. Ze horen hun bazen praten over de noodzaak van een gelijk speelveld, de noodzaak van overheidssteun of een rustig tempo, maar ze weten dat er op enig moment grote veranderingen aankomen. Dat er enorme investeringen nodig zijn om hun bedrijfstakken, waar ze met trots werken, op de been te houden. We zien klimaatbeleid niet zozeer als een bedreiging voor die industrieën, eerder als een noodzaak. Onze zorg zit bij het gebrek aan bereidheid om in deze ondernemin-

gen te investeren. Iedereen kent de voorbeelden van Aldel en Nedcar, die het niet gered hebben. Daar komen de hoge energieprijzen bij. Zinksmelter Nyrstar heeft de productie moeten stilleggen vanwege de hoge netkosten, terwijl dat bedrijf een schoon productieproces heeft.

Deze problemen zijn te belangrijk om alleen aan de CEO’s en de politiek over te laten. Alle grote ondernemingen hebben buitenlandse aandeelhouders en worden gedreven door de korte termijn. Langetermijninvesteringen zijn bepaald geen gegeven. Tegelijkertijd zie je dat de overheid is verleerd om te sturen. Feitelijk is er helemaal geen industriepolitiek.

Werknemers zijn de meest constante factor in veel bedrijven en juist wel geneigd om naar de lange termijn te kijken. Hun vaders werkten er al en mensen willen dat hun kinderen dat ook kunnen gaan doen, of het bedrijf nu van aandeelhouder wisselt of niet. De toekomst van bedrijven en de industriepolitiek vormen in die zin de kern van het vakbondswerk. En het klimaatbeleid daarmee ook.’

Klimaatverandering heeft veel invloed op werk en inkomen

Welke rol zien jullie voor de overheid? Jullie schrijven dat multinationals met hun grote winsten te veel van subsidies profiteren.

‘We hebben de overheid wel degelijk hard nodig. Idealiter heeft de overheid een visie op welke sectoren belangrijk zijn voor onze economie en maakt ze langs die lat maatwerkafspraken. In de praktijk echter ontbreekt een visie op vernieuwing en het slechten van barrières. Wie zijn hand opsteekt, is aan de beurt. En dat gebeurt ook nog eens nauwelijks.

Het is helder dat de meeste bedrijven de transitie niet (helemaal) zelf kunnen betalen. Wij zijn tegen gratis geld voor aandeelhouders, maar voor gerichte steun voor maatregelen die bedrijven helpen vergroenen en waarvan de benefits ook bij de werknemers terecht komen. Neem Tata Steel. Daar hebben onze mensen hun schouders gezet achter een verduurzamingsplan dat veel verder gaat dan de plannen van de directie. Je moet oog hebben voor de mensen die het doen. Dat kun je procedurele

rechtvaardigheid noemen. Bij Tata Steel is dit nu goed geregeld: de werknemers in de oude fabriek worden met een sociaal contract netjes richting de groene fabriek begeleid. Maar help bedrijven ook financieel als groene waterstof in het begin nog te duur is. En stel daaraan als overheid gerust eisen.'

Hoe kijken jullie naar de nationale CO₂-taks?

'Eerlijk gezegd een beetje dubbel. Het werkgeversargument dat een Nederlandse taks boven op de emissiehandelsprijs het gelijke speelveld in Europa verstoort, snijdt wel hout. Maar tegelijk jaagt zo'n taks investeringen aan, want die worden eerder rendabel. En nogmaals: investeringen zijn onze grootste zorg. Je moet investeren, het is immers ondenkbaar dat de industrie er over 15 jaar nog hetzelfde uitziet. Een taks kan helpen, maar de overheid kan ook risicodragend participeren.'

Wij zijn tegen gratis geld, maar voor gerichte steun

Jullie bepleiten in de klimaatvisie het terugdraaien van de marktwerking in de energievoorziening. Zou verduurzaming daarmee echt sneller gaan? De elektriciteitssector bijvoorbeeld draagt toch behoorlijk bij op dat vlak?

'Misschien staat het er een tikje kort door de bocht. De elektriciteitssector levert zeker een bijdrage op het gebied van verduurzaming. Maar tegelijkertijd kwamen er tijdens de energiecrisis veel vragen over publiek geld waarmee de overheid de energierekening van de burger binnen de perken hield, zodat de winst van de elektriciteitsbedrijven op peil bleef. Als deze bedrijven in publieke handen waren geweest, hadden ze in die periode waarschijnlijk verlies gedraaid.

We juichen toe dat warmtenetten straks grotendeels (helft plus 1) in publieke handen komen. Het gaat ons immers ook om de zeggenschap over wat er gebeurt met energie. En waarom zou de overheid zelf geen waterstoffabriek kunnen neerzetten? Zeker waar de markt faalt, moet de overheid in actie komen.'

Uitgangspunten FNV bij eerlijk klimaatbeleid

- publieke steun alleen met sociale voorwaarden
- betrek werknemers en vakbonden bij vergroening industrie
- geen tijd te verliezen

Bron: www.fnv.nl/klimaat

Jullie stellen dat subsidies voor verduurzaming te veel terechtkomen bij mensen met een dikke portemonnee. Maar dikwijls is subsidiëring van schone producten het enige middel van de overheid. Hoe kun je dat anders doen?

'Zorg om te beginnen dat de basisvoorzieningen goed op orde zijn. Goed geïsoleerde huizen, fatsoenlijk openbaar vervoer. Regel zulke zaken voor iedereen en betaal het samen. Daarnaast kun je subsidies of belastingvrijstellingen inkomensafhankelijk maken. In Frankrijk gelden bepaalde subsidies voor elektrische auto's alleen voor lagere inkomens. Dat is een politiek keuze. Erken bovendien dat je soms wat extra's moet doen om bepaalde doelgroepen te bereiken. Deelauto's worden vooral gebruikt in wijken met hoge inkomens. Als je wilt dat elektrisch deelvervoer ook beschikbaar komt voor mensen die het écht nodig hebben, moet je daarop sturen.'

Samen met Milieudefensie ondersteunen jullie ondernemingsraden om binnen bedrijven vergroening aan te jagen. Hoe verloopt dat?

'Werknemers hebben enorm veel kennis over productieprocessen. Zij weten hoe dingen op de werkvloer beter kunnen. Door gaans krijgen werknemers van hun baas te horen welke kant het bedrijf op gaat, maar bemoeienis met de zorg voor milieu is een expliciete bevoegdheid van de Ondernemingsraad. In dit project trainen we onze ondernemingsraadsleden om met wat afstand te kijken naar milieuplannen en stimuleren we hen zich daarmee te bemoeien. Dat doen we nu op een aantal plekken in de metaal en de chemie. Een mooie test om te zien hoe we werknemers kunnen betrekken bij de vergroening van de industrie.' ■

ENERGIE

EN DE GRENZEN VAN DE PLANEET

TEKST MAARTEN VAN BLIJDERVEEN

Klimaatdoelstellingen, energietransitie, groene stroom en duurzame energie betreffen in de praktijk vooral reductie van de uitstoot van broeikasgassen* om de opwarming van de aarde te beperken. Die focus op broeikasgasemissies blijkt effectief. Maar duurzaamheid, klimaat en energie gaan over veel meer. Andere invloeden op het leven op aarde, zoals vanuit de landbouw, mobiliteit en chemische industrie, worden steeds belangrijker. Het is daarom tijd om de focus van de energietransitie te verbreden om te komen tot een echt duurzame energievoorziening.

DE FOCUS OP CO₂-REDUCTIE WERKT

Een van de belangrijkste redenen voor de energietransitie is het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen in de energiesector. Subsidies, beleid, innovatie en ontwikkeling zijn voornamelijk hierop gericht. Een goed voorbeeld is de SDE++ subsidie, bedoeld om maximale broeikasgasreductie te bereiken tegen de laagste kosten.

De focus op de reductie van broeikasgassen werpt vruchten af. Veel landen reduceren hun CO₂-uitstoot, terwijl de economie toch groeit. Sinds 1990 is de economie in Nederland bijvoorbeeld met 60% gegroeid en de CO₂-uitstoot met 35% verlaagd. Dat is goed nieuws. Maar duurzaamheid gaat veel verder dan enkel broeikasgassen en betreft ook de kwaliteit van leven binnen de grenzen van de planeet. Daarom zijn er twee redenen om de focus te verleggen:

1. Een broeikasgasarme energievoorziening heeft een grote voetafdruk op ruimte, tijd en materialen.
2. Naast klimaatverandering zijn ook andere grenzen van de planeet van belang, zoals de biodiversiteit en het ruimtegebruik.

EEN BROEIKASGASARME ENERGIEVOORZIENING HEEFT OP ANDERE VLAKKEN EEN GROTERE VOETAFDruk

Onderzoek¹ heeft aangetoond dat de Energy Return On Investment (EROI) van een 'duurzaam energiesysteem' (lees: een energiesysteem zonder uitstoot van broeikasgassen in de exploitatiefase) soms lager kan zijn dan die van een fossiele energievoorziening. De figuur in het kader hierna laat zien dat een afname van de EROI resulteert in minder energie ten behoeve van andere functies dan het energiesysteem.

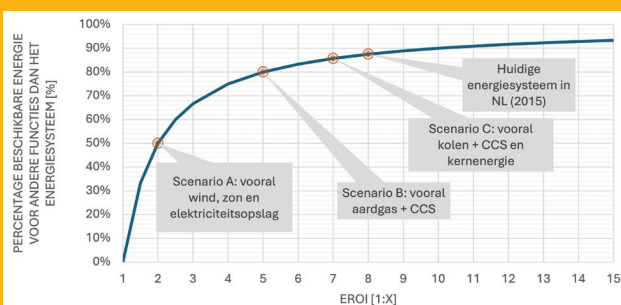
EROI

Een energiesysteem levert de energie die de maatschappij nodig door winning, conversie, opslag en transport. Het energiesysteem heeft zelf ook energie nodig om te functioneren, bijvoorbeeld voor de aanleg van windparken en het onderhoud van het energienetwerk.

De verhouding tussen de energie die beschikbaar is voor maatschappelijke doeleinden en de daarvoor benodigde energie over de hele levenscyclus van een energiesysteem kan worden uitgedrukt in Energy Return on Investment (EROI) (Murphy & Hall, 2010). De EROI kan als volgt worden weergegeven:

$$\text{EROI} = \frac{\text{(energie beschikbaar voor de maatschappij)}}{\text{(energie nodig om beschikbare energie te maken)}}$$

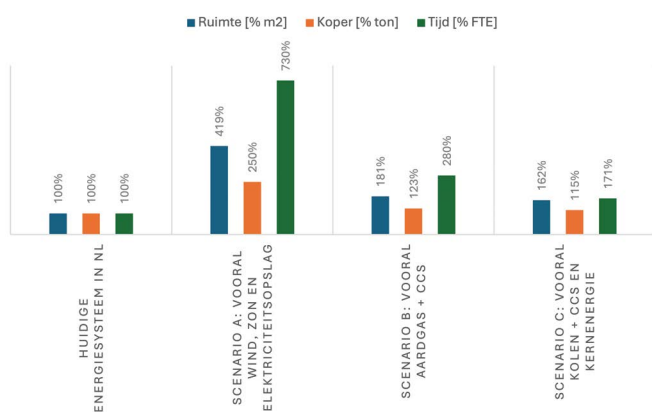
Bijvoorbeeld: vijf windturbines op een afgelegen eiland zonder im- en export wekken over een levensduur van 20 jaar in totaal 700 megawattuur (MWh) op. Voor zaken als de productie van de windmolens, de aanleg van de elektriciteitsnetten en het onderhoud is 70 MWh energie nodig. Het eiland heeft dus 70 MWh nodig om 700 MWh beschikbaar te maken. De EROI is daarmee 10:1. Van de 700 MWh die opgewekt wordt, blijft 630 MWh over voor andere functies dan het energiesysteem.



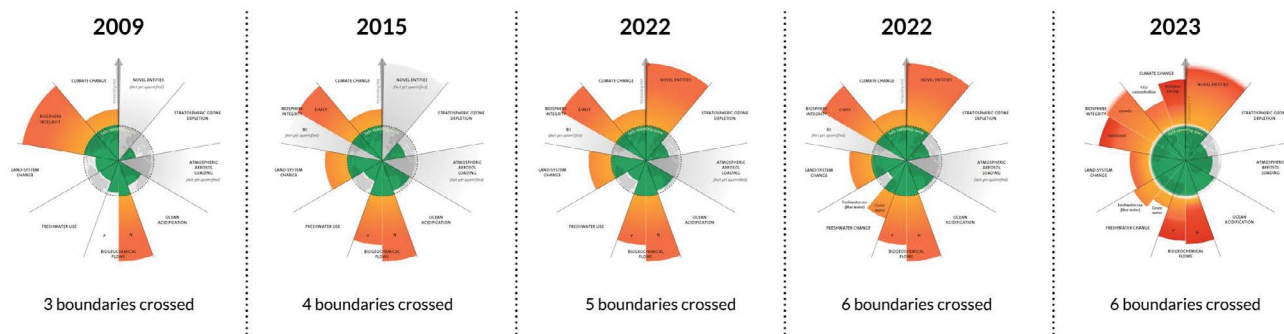
DE RELATIE TUSSEN DE EROI EN DE ENERGIE DIE BESCHIKBAAR IS VOOR ANDERE FUNCTIES DAN HET ENERGIESYSTEEM (SNATERSE, 2015)

Scenario's van een toekomstig energiesysteem zonder uitstoot van broeikasgassen blijken een lagere EROI met zich mee te brengen dan het huidige systeem. De energiebehoefte van het energiesysteem (bij gelijkblijvende energievraag) neemt 30% tot zelfs 500% toe bij het energiesysteem dat we ons voorstellen als we het over de energietransitie hebben.

Het uitbouwen van de energievoorziening is natuurlijk mogelijk, maar dat vraagt ruimte, materialen, geld en tijd. De figuur hierna laat voor verschillende broeikasgasvrije energiescenario's zien wat impact is op ruimtegebruik, gebruik van koper en benodigde tijd.² In alle scenario's wordt de voetafdruk op deze aspecten groter.



DE BENODIGDE RUIMTE, KOPER EN TIJD VOOR DRIE BROEIKASGASVRIJE ENERGIEVOORZIENINGEN TEN OPZICHTE VAN DE SITUATIE IN 2015 (PETERS, 2017)



ZES GRENZEN DIE WORDEN OVERSCHREDEN (BRON: AZOTE VOOR STOCKHOLM RESILIENCE CENTRE, GEBASEERD OP ANALYSE IN RICHARDSON ET AL., 2023)

ANDERE GRENZEN VAN DE PLANEET WORDEN MEDE MAATGEVEND VOOR DE ENERGIEVOORZIENING

Naast de extra voetafdruk die een broeikasgasvrije energievoorziening heeft op andere aspecten, is ook de relevantie van deze andere aspecten de afgelopen jaren toegenomen. Vanaf het begin van de analyses van de grenzen van de planeet van het Stockholm Resilience Center is klimaatverandering een van de bestudeerde grenzen die overschreden werden.³ Tot 2022 is de score voor klimaatverandering niet toegenomen (hoewel deze nog altijd te hoog is), mede dankzij de vroege aandacht voor de reductie van de uitstoot van broeikasgassen. De score voor andere aspecten daarentegen nam wel toe. Vooral het verlies van biodiversiteit, de toename van landgebruik, het gebruik van zoet water en de emissie van nieuwe entiteiten (denk aan PFAS), arbeidsomstandigheden en mensenrechten vragen extra aandacht. Deze grenzen worden vaak nog niet zo lang bestudeerd als de klimaatverandering, maar zijn zeker niet minder relevant. Sterker nog: ze worden alleen maar relevanter.

Het is daarom tijd om ons behalve op de klimaatverandering ook op deze grenzen te gaan richten. Hopelijk zijn over een paar jaar naast groene stroom ook fairtrade stroom beschikbaar (waarbij goede arbeidsomstandigheden in de keten zijn gegarandeerd), biologische stroom (waarbij in de keten de biodiversiteit niet is aangetast of zelfs verbeterd) en blauwe stroom (die geen negatieve impact heeft op zoet water). ■

* In dit artikel hebben we het over broeikasgassen, waarmee in de praktijk meestal de CO₂-uitstoot in de exploitatiefase wordt bedoeld. Bij een hernieuwbare energievoorziening die in deze fase geen CO₂ uitstoot, worden andere broeikasgassen relatief belangrijker (zoals de lekkage van waterstof). Ook de uitstoot van broeikasgassen in de productie- en afdankfase is belangrijk (de productie van batterijen is bijvoorbeeld erg CO₂-intensief).

1 Snaterse, G. (2015). Toepassing van de Energy Return On Investment-benadering op de energietransitie (BSc thesis, Haagse Hogeschool).

2 Peters, A. (2017). Assessing Sustainable Sustainability in the Netherlands. A comprehensive approach (MSc thesis, Radboud University Nijmegen).

3 <https://phys.org/news/2023-09-planetary-boundaries-exceeded.html>



3-DAAGSE CURSUS, UTRECHT
28 JANUARI, 4 EN 11 FEBRUARI 2025

BASICCURSUS

DUURZAAMHEID EN ENERGIE

FOTO: MARIANA PROENÇA | UNSPLASH

Wie heeft welke rol en middelen beschikbaar in de transitie naar een duurzame energievoorziening? Wat zijn de alternatieven voor aardgas? En hoe kunnen gemeenten en anderen daarbij een rol spelen? Dat is een ingewikkelde puzzel, die alleen op te lossen als je een brede scope en goed overzicht hebt. Daarvoor zorgt deze basiscursus Duurzaamheid en Energie.

De basiscursus biedt een stevig fundament voor gerichte actie door de brede context van de actuele duurzaamheids- en energievraagstukken te schetsen en de daarvoor benodigde basiskennis aan te reiken. Daarnaast krijg je praktische tips hoe lokaal in de praktijk resultaat geboekt kan worden. De basiscursus bestaat uit 5 bouwstenen verdeeld over 3 dagen:

- Geschiedenis en kernbegrippen: geschiedenis, definities, algemeen kader en begrippen
- Energie: (inter)nationaal beleid en regelgeving, duurzame energie, aardgasloze wijken, duurzaam wonen/bouwen, duurzame mobiliteit, duurzaam ondernemen
- Klimaatadaptatie en biodiversiteit: beleid en regelgeving, een duurzaam watersysteem, wateroverlast, hittestress, effecten op natuur en gezondheid
- Circulaire economie: beleid en regelgeving, cradle tot cradle, van afval naar grondstof
- Van beleid naar uitvoeringspraktijk: proces, samenwerking, rol gemeente en andere overheden, communicatie, rol duurzaamheidsmedewerker, praktijkvoorbeelden



Interesse in deze cursus? Schrijf je tijdig in! Scan de QR-code voor meer informatie.

Ook interessant

- **Basiscursus duurzaam bouwen**
2-daagse cursus, 1 en 8 april 2025, Utrecht
- **Basiscursus duurzaamheid en energie**
3-daagse cursus, 6, 13 en 20 mei 2025, Utrecht
- **Natuurinclusief bouwen**
1-daagse cursus, 8 mei 2025, Utrecht
- **Energietransitie in juridisch kader**
1-daagse cursus, 13 mei 2025, Utrecht
- **Op weg naar een circulaire publieke organisatie**
1-daagse cursus, 13 mei 2025, Utrecht

Voor meer cursussen over duurzaamheid en energie, ga naar:
www.berghauserpontacademy.nl/cursussen-duurzaamheid-en-energie



'BURGERS EN OVERHEDEN MOETEN SAMEN AAN DE BAK, SCHOUDER AAN SCHOUDER!'

BEELD: FRANZ BACHINGER | PIXABAY



Interview met Jacqueline Hofstede en Elly Rijnierse, transitieversnellers, experts brede welvaart en vernieuwing bestuur.

TEKST SASJA HOOIJSCHUUR

Jacqueline Hofstede en Elly Rijnierse zijn vrouwen met een missie. In hun visie kan duurzaamheid niet zonder rechtvaardigheid en inclusie. Brede welvaart voor iedereen in de wereld, nu en in de toekomst. Alleen dat is echt duurzaam.

In antwoord op de vraag wat een eerlijke energietransitie is, valt Elly Rijnierse met de deur in huis: 'Voor mij gaat het over de ontwikkeling van een eerlijk en nieuw energiesysteem op basis van zo veel mogelijk lokale, hernieuwbare bronnen die toegankelijk zijn voor iedereen. Net zoals iedereen recht heeft op voldoende en kwalitatief goede voeding en schoon water, voorziet energie in een basisbehoefte. Een duurzaam en inclusief watersysteem, een duurzaam en inclusief landbouwsysteem en een duurzaam en inclusief energiesysteem: ze hangen allemaal met elkaar samen.'

Er is maar één toekomst en dat is een duurzame toekomst

Rijnierse vervolgt: 'Als we streven naar het gebruik van zo veel mogelijk lokale hernieuwbare bronnen, bepaalt de directe natuurlijke omgeving als eerste de mogelijkheden. Regionale ontwikkeling staat dan per definitie centraal. Voor de ontwikkeling van een rechtvaardig en inclusief energiesysteem is het van belang dat alle betrokken partijen in de regio inclusiviteit

en rechtvaardigheid als kernwaarden expliciet vooropstellen. Alleen dan komt een eerlijk energiesysteem in zicht. In de praktijk blijkt het heel erg moeilijk om al die partijen bij elkaar te krijgen en het ontwikkelproces op basis van deze principes in gang te zetten. Dit komt doordat de huidige spelregels van markt en besluitvorming niet passen bij het gezamenlijk uitvoeren van de opdracht die we met de klimaatakkoorden van Parijs hebben gekregen. Daarom zijn drie dingen noodzakelijk:

1. *nieuwe spelregels*: de overheid moet de bestuurlijke en juridische randvoorwaarden voor duurzame en inclusieve regionale ontwikkeling creëren, zodat alle betrokken partijen samen kunnen werken aan een nieuw energiesysteem in de regio: de bewoners en de lokale ondernemers plus het hele maatschappelijke middenveld, de overheid en het bedrijfsleven, ondersteund door onderwijs en wetenschap;
2. *burgerleiderschap*: de primair belanghebbenden én de primaire risicodragers als niet in de basisbehoeften voor iedereen zou worden voorzien, zijn de bewoners en de lokale ondernemers. Zij kunnen als ze zich organiseren rond de juiste doelen en principes (zoals het realiseren van de sociale, culturele, economische, collectieve en omgevingsrechten) de hoeders van het sociale en omgevingswelzijn van het gebied zijn. Door het verhaal en de doelen steeds helder voorop te zetten, wordt de overheid versterkt in haar eigenlijke rol, namelijk die van burgerdinaar en hoeder van het algemeen belang, en weten bedrijven welke diensten en producten ze kunnen leveren om de doelen te halen. Dat geeft stabiliteit en voorspelbaarheid (een *level playing field*), waardoor onder-



nemers met laag risico goede investeringen kunnen doen. Georganiseerde bewoners zijn op deze manier cruciaal voor de stabiliteit en de inclusieve en duurzame ontwikkeling in de regio;

3. *toegang tot informatie*: de doelen van een gezonde gebiedsontwikkeling bepalen welke informatie nodig is om met alle partijen te kunnen samenwerken aan een inclusieve en duurzame ontwikkeling van de regio. Die informatie is nu lang niet altijd beschikbaar, al helemaal niet voor de bewoners als partij in gebiedsontwikkeling. Data zijn dikwijls een verdienmodel van grote bedrijven. Bedrijven hebben hun eigen doelen, waarvan het algemeen belang van een gezonde gebiedsontwikkeling geen deel uitmaakt. Dat trekt alles uit het lood. Data moeten dus in handen komen van iedereen.

Deze drie elementen kunnen ervoor zorgen dat de financiële geldstromen anders gaan lopen, doordat waardecreatie en waardeuitwisseling vooropstaan. Zo kan een regionale welzijnseconomie ontstaan.

De ontwikkeling van duurzame energie volgens de spelregels die we gewend zijn te hanteren, kan echter net zo hard leiden tot ongelijkheid, uitputting van grondstoffen en dus sociale spanningen als de economie die gebaseerd is op de fossiele brandstoffen. Kortom, met technische innovaties en extra financiering komen we er niet. Een inclusief energiesysteem op basis van lokale, hernieuwbare bronnen komt alleen tot stand met een nieuw besluitvormingsproces, een verschuiving in de eigendomsverhoudingen, de inzet van arbeid om mensenrechten te realiseren en het gegeven dat alles wat van iedereen is (schone lucht, schone bodem, schoon water) niet méér van sommigen is dan van anderen. Zonder deze sociale transitie komt er geen inclusief en duurzaam energiesysteem tot stand.'

Rijnierse en Hofstede zetten zich op allerlei manieren in om deze doelen dichterbij te brengen. Zo hebben ze dit jaar de Economy for the Common Good International Conference naar Nederland gehaald. Deze ECGIC24 vond in juni plaats in Leeuwarden, met als thema 'Converging Future-fit Economic Models: Advancing Just and Sustainable Regions'. Op basis van het daaruit voortgekomen *manifesto ECGIC24* werken ze nu aan de follow-up, het Future-fit Regions Programma. Hierin willen ze samenwerken met andere regio's in Europa en daarbuiten.

Hofstede is oprichter en eigenaar van Ynova Innovation, een gecertificeerde Common Good-onderneming, en actief in de internationale beweging 'Economy for the Common Good'. Ook heeft ze samen met anderen een boek geschreven voor het mkb: *Dealen met de Green deal*. Ze vertelt: 'Sinds 2002 begeleid ik bedrijven en andere organisaties bij Lean transformaties.

Zonder sociale transitie geen inclusief en duurzaam energiesysteem

Waardecreatie en het tegengaan van verspilling staan hierin centraal. In 2005 heb ik het LEAN Innovation Network opgericht voor organisaties die met en van elkaar wilden leren over de Lean transformatie in de praktijk. We hebben veel geleerd van de koplopers in LEAN, zoals Toyota en Scania. Het mooie is dat Lean & Green steeds meer worden gecombineerd. De koplopers in Lean zijn nu ook de koplopers in Green.



JACQUELINE HOFSTEDE (L.) EN ELLY RIJNIERSE (R.), INITIATIEFNEMERS ECGIC24 IN LEEUWARDEN

Het is mooi dat we de Lean principes kunnen combineren met verduurzaming en nieuwe, *smart* technologieën. Hierdoor kunnen we meer tempo maken. Er is namelijk in alle sectoren sprake van ontzettend veel verspilling. De maatschappelijke kosten door schade aan mens en milieu worden in ons huidige systeem niet in de kosten van de productie meegenomen. Daarom zijn de producten uit lagelonenlanden zo goedkoop. In ons dominante westerse economische systeem, het Angelsaksische model, ligt de focus vooral op de korte termijn: kwartaalrapportages en aandeelhouderswaarde. Er zijn onvoldoende financiële prikkels om verspilling tegen te gaan. Die worden gewoon afgewenteld op de samenleving.



OMGEVING TOER, TZUMMER ORGANISATIE
VOOR ENERGIE IN DE REGIO, DE BAKERMAT
VAN COÖPERATIE ÚS FREON

Mijn pogingen om innovaties met het oog op langetermijnduurzaamheid te agenderen, vonden in het verleden onvoldoende gehoor. Toen alles stillag in coronatijd, ben ik me nog meer gaan verdiepen in duurzaamheid en ben ik nog meer doordrongen geraakt van de urgentie. Als je de IPPC-rapporten leest, dan kun je er niet omheen. We stevenen af op een opwarming van de aarde van 3 graden aan het einde van deze eeuw. Dat is rampzalig voor de generaties na ons. In 2020 heb ik daarom besloten me te gaan focussen op eerlijke en duurzame regio's. Zo ben ik via het SDG Netwerk Fryslân betrokken geraakt bij FREON, het Friese Energie Ontwikkeling Netwerk. Ik ben heel erg enthousiast over de samenwerking tussen provincie, gemeenten, bedrijven en burgers en over de sfeer: krachtig, ondernemend, Fries.

Energietransitie kan de motor zijn voor regeneratieve gebiedsontwikkeling

De financiële middelen voor het gezamenlijke onderzoek naar de haalbaarheid en betaalbaarheid van een autonome energievoorziening in Friesland zijn opgebracht door de consortiumpartners en leden van Coöperatie Ús FREON. Ik vind het geweldig dat we hebben kunnen samenwerken met de overheden op basis van gelijkwaardigheid.

We moeten de crises van dit moment samen oplossen, daar ben ik van overtuigd. De overheid kan het niet alleen. Dit betekent dat ook burgers aan de bak moeten, liefst in goede samenwerking met overheden. Daarvoor is het nodig dat burgers een gelijkwaardige positie krijgen naast de overheid en de bedrijven, zodat ze niet zoals nu alleen machteloos kunnen toekijken wat de overheid en de markt doen. Maar het betekent ook dat burgerbewegingen moeten professionaliseren. Er is dus een fatsoenlijke financiële vergoeding nodig, net als voor de inzet van bestuurders, ambtenaren en bedrijven. Nu zijn het vooral hoogopgeleide, witte gepensioneerde mannen die zich vrijwillig bezighouden met energiecoöperaties. Daarvoor heb ik uiteraard waardering en respect, maar alleen hiermee komen we er niet. Verder moet de *governance* op orde zijn. De energietransitie kan in mijn ogen de motor zijn voor regeneratieve gebiedsontwikkeling.

Ter ondersteuning van de verschillende transitie heb ik samen met anderen de Gebiedswaarde Coöperatie Noord Nederland opgericht. Hiermee willen we het derde speelveld van burgers en ondernemers versterken en voorzien van een solide juridisch en ook financieel fundament. In de transitietheorie van prof. Derk Loorbach heet dit het versterken van "de niche". Ook zijn we bezig met de inzet van blockchain-technologie bij de energietransitie.'

Rijnierse woont sinds 2015 in de Haagse wijk Mariahoeve. 'Mariahoeve was een focuswijk voor de energieRijniersetran-sitie van de gemeente Den Haag. Langzaam maar zeker ben ik me hierin gaan verdiepen. Ik wist van mijn werk bij Cordaid dat duurzaamheid niet automatisch gelijkstaat aan rechtvaardigheid. Uit zorg over rechtvaardigheid en inclusiviteit heb ik in januari 2021 het initiatief genomen voor de oprichting van een gebiedscoöperatie, GCWijk25, met als missie samen bouwen aan een sterke en sociale wijk. GCWijk25 zet inclusiviteit en rechtvaardigheid voorop om te zorgen dat de wijkbewoners als hoeder van goede wijkontwikkeling toegang krijgen tot de juiste informatie om dit doel te bereiken. GCWijk25 ziet de energietransitie als een goede ingang voor de ontwikkeling van een meer rechtvaardig en inclusief systeem. Met geld van de Europese Unie voor *Community Led Local Development* hebben we vanuit GCWijk25 opdracht gegeven aan architecten om een scenarioschets voor Mariahoeve te maken: *Mariahoeve deelt Energie*.

Coöperaties kunnen zo'n proces heel goed organiseren

GCWijk25 werkt in de klimaatdeal Digital Twin Mariahoeve samen met de Haagse Hogeschool en de gemeente Den Haag aan toegang tot informatie over dit onderwerp voor iedereen. We willen samen met alle betrokken partijen werken aan de ontwikkeling van een energiegemeenschap, zoals die door de Europese Unie vanaf 2019 is omschreven.'



KEY LISTENERS EN EXPEDITIELEIDERS ECGIC 24. V.L.N.R. ELLY RIJNIERSE (DEN HAAG), INGRID LARIK (BELGIË), JOANNA GUSC (POLEN) EN JACQUELINE HOFSTEDE (FRYSLÂN)

Hofstede maakt duidelijk wat haar drijft: 'Ik heb altijd willen begrijpen in wat voor wereld we leven. Naast ondernemer ben ik ook moeder van drie zonen. Ik wil een goede voorouder zijn en een leefbare aarde veiligstellen voor de generaties na ons.'

De *Economy for the Common Good* bracht mij het inzicht dat het huidige economische systeem ons stelselmatig de verkeerde kant op duwt. De slechte keuze is meestal de goedkopere keuze; vliegen is bijvoorbeeld vaak goedkoper dan de trein. De Internationale ECG-beweging biedt een handelingsperspectief en de *Common Good Balans*: een grondig uitgewerkte methodiek voor ethische rapportage voor bedrijven, overheden en kennisinstellingen. De waarden komen uit de Grondwet: menselijke waardigheid, solidariteit en sociale rechtvaardigheid, ecologische duurzaamheid en transparantie en medezeggenschap. Dat is wat mij drijft, daar sta ik 100% achter.' ■

Scan de QR-code om meer over de vijf LEAN principes bij Toyota en Scania te lezen:



Scan de QR-code om meer over FREON, het Friese Energie Ontwikkeling Netwerk te lezen:



HOU NOU OP MET DE ENERGIETRANSITIE, IK KAN GEEN ELEKTRISCHE AUTO BETALEN

In de winter van 2022 stonden de kranten vol over de hoge gasprijzen. De elektrische cv-ketels waren dan ook niet aan te slepen. Burgers horen dat rijke mensen subsidie krijgen van de staat voor een dure elektrische auto's. Ook wie geld heeft voor isolatie en een warmtepomp krijgt flinke subsidies, terwijl de rest van de bevolking het moet doen met tochtstrippen.

Het beeld in de samenleving is dat de energietransitie bestaat uit een goed geïsoleerde woning met zonnepanelen, een laadpaal voor de elektrische auto en een warmtepomp in de garage. Het beleid hiervoor is gemaakt door professionals en ambtenaren met een twee-onder-een-kapwoning en minimaal twee keer modaal inkomen. Voor deze groep past het beleid precies. Voor Nederlanders die het met minder moeten doen, is het een ander verhaal.

Rechtvaardige energietransitie bereiken we alleen door te zorgen dat iedereen kan meedoen

Begin dit jaar was ik in de Rotterdamse wijk Bospolder Tussendijk, waar de gemeente bewoners wilde betrekken bij de vraag of er een warmtenet moest komen. De sociale cohesie is in deze wijk echter ver te zoeken, en lang niet iedereen spreekt er Nederlands. Hoe kun je met een wijk in gesprek als er helemaal geen gesprekken worden gevoerd?

Vorig jaar was ik een wijk in Arnhem, met brede lanen, grote huizen en hier en daar appartementsgebouwen. Hier bespraken de bewoners of ze de voorkeur gaven aan een warmtenet of warmtepomp, maar ze bleken niet te weten hoeveel meer transformatorhuisjes nodig zijn als iedereen een warmtepomp neemt. Ook in een wijk met grote huizen is een gesprek nodig.

In de komende 25 jaar moeten alle huizen in Nederland worden geïsoleerd, moet een warmteoplossing worden gekozen en moeten (deel)mobilititeit en laadinfra een plek krijgen in de wijk, net als de vele transformatorhuisjes. Ook moet aandacht besteed worden aan de klimaatadaptatie, bijvoorbeeld via waterberging en groen om hittestress te voorkomen. Rechtvaardige energietransitie bereiken we alleen door te zorgen dat iedereen kan meedoen. De beschikbare middelen moeten ook of misschien wel juist ten goede komen aan de mensen met een laag inkomen. In elke wijk zal samen met de bewoners actie moeten worden ondernomen. Er zijn wijken waar je direct in gesprek kunt gaan over energie, maar in andere wijken lukt dat alleen als ook de achterstanden in lokale voorzieningen en sociale cohesie worden opgelost. Het gaat niet alleen om CO₂-reductie. Het gaat om de vraag of mensen in Nederland een toekomst voor zich zien waar ze bij mogen horen. ■

Pallas Agterberg



Pallas Agterberg is directeur strategie bij Alliander.



INNOVATIEVE CONTRACTVORMEN VERSNELLEN DE BOUW VAN GROTE BATTERIJEN

TEKST MONTY SCHEBESTA

BATTERY STORAGE ANALYST ECOWIND & MSC STUDENT UNIVERSITEIT UTRECHT

Transmissienetbeheerder Tennet stelt dat Nederland over zes jaar moet beschikken over 9GW aan grootschalige batterijen om het elektriciteitsnet in balans te houden. Er is alleen één probleem: er is te weinig capaciteit op het net om al die batterijen aan te sluiten. Tennet kwam met een innovatieve oplossing om dit toch mogelijk te maken. Het net is maar gedurende een klein deel van het jaar daadwerkelijk overbelast en als Tennet zou kunnen zorgen dat de batterijen niet aan deze pieken bijdragen, zou het de vrije capaciteit daartussen kunnen benutten. Een veel efficiëntere manier om het net te gebruiken.

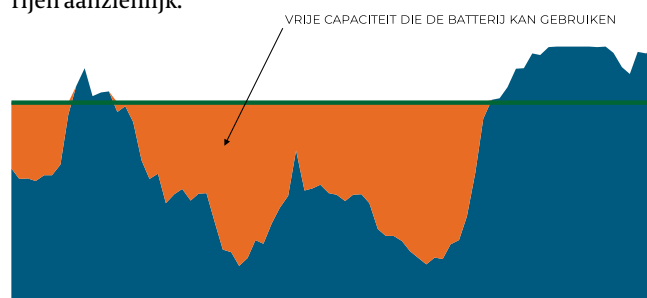
Tennet heeft de Autoriteit Consument & Markt (ACM) in 2023 gevraagd een nieuwe soort aansluit- en transportovereenkomst mogelijk te maken, het zogenoemde tijdsduur gebonden transportrecht (TDTR). Na een consultatiefase werden de netcodes elektriciteit hiervoor begin dit jaar aangepast. De nieuwe soort aansluiting geeft Tennet de mogelijkheid om gedurende 15% van het jaar (dus rond 1300 uur) de netaansluiting uit te zetten. Een aangesloten batterij heeft dus maar gedurende 85% van het jaar zeker een aansluiting. Op deze manier voorkomt Tennet dat batterijen bijdragen aan de pieken die tot overbelasting leiden en wordt alleen de capaciteit tussen de pieken gebruikt. Omdat batterijen met een TDTR-aansluiting het net minder belasten, worden hiervoor tot wel 65% minder nettarieven betaald dan voor een normale aansluiting.

De businesscase voor batterijen is in Nederland voornamelijk vanwege de hoge nettarieven moeilijk rond te krijgen. De korting is dus erg welkom. Het enige probleem is dat de 15%-regel voor veel onzekerheid zorgt. De inkomsten van batterijen verschillen sterk van uur tot uur, en een paar uren met bijzonder hoge prijzen kunnen voor een groot deel van de jaarlijkse inkomsten zorgen. 15% van het jaar zonder netaansluiting zou dus voor een veel groter verlies in de inkomsten kunnen zorgen. De belangrijke kwestie is dan ook: gedurende welke uren kan Tennet de netaansluiting het best afsluiten? De Universiteit Utrecht en projectontwikkelaar BayWa r.e. Benelux hebben onderzocht hoeveel inkomsten daadwerkelijk verloren gaan met een TDTR. Hiertoe is het Nederlandse hoogspanningsnet in een pythonmodel nagebouwd en met historische data van wind, zon en temperatuur over het jaar 2023 gesimuleerd. Voor elk uur van het jaar werd berekend hoeveel elektriciteit er op elke hoogspanningslijn in het land vloeide.



Op basis daarvan kon vervolgens worden berekend wanneer Tennet de netaansluiting het best zou kunnen afsluiten. De uitkomsten zijn verwerkt in een model dat de operatie van een batterij simuleert om te berekenen hoeveel inkomsten de batterij zou verliezen.

De conclusie: de kortingen in nettarieven wegen duidelijk zwaarder dan de verloren inkomsten, zelfs in het meest negatieve scenario. Het TDTR verbetert de businesscase voor batterijen aanzienlijk.



BATTERIJEN MET EEN TIJDSDUURGEBONDEN TRANSPORTRECHT GEBRUIKEN ALLEEN DE BESCHIKBARE CAPACITEIT TUSSEN PIEKEN EN DRAGEN ZO NIET BIJ AAN NETCONGESTIE. BRON: M. SCHEBESTA, THE IMPACT OF NON-FIRM GRID CONNECTION CONTRACTS ON THE ECONOMIC FEASIBILITY OF GRID-SCALE BATTERY STORAGE PROJECTS (2024)

Ten tijde van de afronding van het onderzoek werd de eerste van dit soort aansluitcontracten ondertekend door Tennet. Dit is een goed voorbeeld van de manier waarop slimme oplossingen de energietransitie kunnen versnellen, met voordelen voor alle partijen. ■

WIE BETAALT DE REKENING?

FOTO: MYENERGI | UNSPLASH

Het speelveld van de energietransitie door een financiële bril

TEKST JORIS WIJNHOFEN

Hoewel het containerbegrip klimaatrechtvaardigheid voor velerlei uitleg vatbaar is, staat één dimensie als een paal boven water: het verdelingsvraagstuk in termen van geld. Plat gezegd: wie betaalt welk deel van de rekening van de energietransitie en klimaatverandering? Welk stuk van dat bonnetje komt ons in het Westen toe en wat schuiven we weg naar elders? Lappen we met z'n allen nu en hier, of komen we toch in de verleiding om onze kinderen met de kosten op te zadelen? Bij verreweg de meeste (politieke) vraagstukken rond energie gaat het vooral om de verdeling van kosten tussen burgers en bedrijven enerzijds en burgers en bedrijven onderling anderzijds. Dit artikel schetst het speelveld in de vorm van vijf verdelingsvragen bij actuele energiekwesties.

ZONNEPANELEN

Een klein decennium geleden maakte Jesse Klaver furore met zijn strijd tegen wat hij het economisme noemde. 'Alles wordt gereduceerd tot een economische en financiële kwestie. Alles

wordt verkleind tot een rekensom.' Volgens de indertijd kersverse partijleider van GroenLinks zouden mensen bij hun denken en doen echt niet altijd geleid worden door economische belangen, maar dikwijls gedreven worden door idealisme. Je legt zonnepanelen omdat ze renderen, maar ook om Nederland duurzaam te maken.

In het licht van die stelling is het debat over zonnepanelen in Nederland aardig ontspoord. Bij het gejojo rond het afschaffen van de salderingsregeling telde voor praktische elke politieke partij (inclusief die van Klaver) vooral één ding: wie betaalt wat? Behoudt de consument zijn fiscale voordeel? Mag de leverancier een vergoeding vragen voor de reële kosten die hij maakt voor teruglevering? Hoe gaan we om met het feit dat mensen zonder panelen eigenlijk betalen voor de gelukkigen mét? Wanhopige pleidooien van zowel de sector als netbeheerders dat een systeem zonder prikkels voor meer eigen energiegebruik eigenlijk onhoudbaar is, waren aan dovenmansoren besteed. Toen de hele regeling door het kabinet-Schoof werd afgeschaft,



Zelf opgewekte stroom gelijk verbruiken ei van Columbus?

was het motief wederom geld: te duur. Inmiddels doen voorstellen de ronde waarmee de pijn wat verzacht kan worden én het net wordt ontlast: help burgers via apparaten en gedrag zelf opgewekte stroom gelijk te verbruiken. Het ei van Columbus?

ELEKTRISCHE AUTO'S

Omdat je burgers moeilijk kunt dwingen een helemaal nieuwe, schonere variant van een bestaand product te kopen, zit er weinig anders op dan zo'n product (via belasting of gebruik) te subsidiëren. Nare bijkomstigheid van subsidies is dat ze, zeker in het begin, doorgaans terechtkomen bij de voorlopers met een dikke portemonnee. Nogal een dilemma: marktdoorbraken hebben groeiende vraag nodig, maar je wéét dat die schone producten voor een grote groep mensen pas na een hele poos binnen bereik komen. We zagen het bij zonnepanelen, bij warmtepompen en zeker ook bij elektrische auto's. Populistische politici hebben zich in alle toonaarden gedistantieerd van subsidies op en fiscale voordelen voor elektrische auto's, maar blijven het antwoord schuldig op de vraag hoe je deze voertuigen dan wél in groten getale de weg op krijgt (een vrijwel onomstreden wens).

Het nieuwe kabinet koos ervoor de korting voor bezitters van een elektrische auto bij te stellen van 40 naar 25%. Direct gevolg is dat een elektrische auto voor minder mensen binnen handbereik komt dan voorheen. De overheid houdt wat meer geld in de knip (hoera), maar de broodnodige omslag bij het autoverkeer vertraagt. De beeldvorming (subsidie aan de toch al rijken) wint het van een nuchter debat over hoe we een nuttige innovatie zo snel mogelijk binnen handbereik van de massa krijgen. Elders in dit blad wijst vakbondsman Bas van Weegberg op de speciale subsidieregelingen in Frankrijk die elektrische auto's beschikbaar maken voor lagere inkomens. Zou dat in Nederland denkbaar zijn?

CO₂-HEFFING INDUSTRIE

De vraag wie de kosten moet dragen van de verduurzaming van de industrie overschaduwde niet zelden de hele kwestie hoe dat überhaupt zou kunnen. Menig milieuactivist lijkt de gedachte dat een fabriek waar goed verdiend wordt subsidie krijgt voor schone technieken nog onverdraaglijker te vinden dan de vervuiling an sich. Bedrijven verscholen zich in debatten over verduurzaming jarenlang gerieflijk achter hun betonnen stelling dat ze helaas geen snelle stappen zouden kunnen zetten, omdat de concurrent in de rest van de wereld dat ook niet hoefde.

Gelukkig gebeurt er heus wel wat. Vriend en vijand erkennen dat het emissiehandelssysteem ETS op stoom komt. Na een aarzelend begin schommelt de CO₂-prijs al jaren tussen de 50 en 100 euro, wat voor veel bedrijven een serieuze driver is

om te gaan investeren. En om bedrijven te beschermen tegen oneerlijke concurrentie van viezere bedrijven van buiten de EU, wordt een grens-taks ingesteld (het carbon border adjustment mechanism). Dat deze prijsmaatregelen werken, blijkt wel uit het verzet van sectoren die geen heil zien in vergroening of waarbij dat technisch echt knap lastig is, zoals de cementindustrie. Bij ngo's ging de vlag uit toen het vorige kabinet toezegde boven op het ETS bij te lage prijzen een extra Nederlands CO₂-taks in te voeren. Die vlag ging halfstok toen het nieuwe kabinet die toezegging schielijk weer introk. Het terugdraaien van deze nationale kop op Europees beleid steekt ngo's eens te meer, omdat er wél miljarden beschikbaar blijven om via zogenaamde maatwerkafspraken de industrie te helpen de onrendabele toppen van duurzame investeringen af te dekken. Logisch, redeneren bedrijven, want onrendabele investeringen rijmen nu eenmaal niet met internationale concurrentielogica. Onlogisch, denkt menig burger, die ziet hoe diezelfde bedrijven fikse winsten terugsluizen naar hun aandeelhouders.

WIE BETAALT DE UITBREIDING VAN HET STROOMNET?

Vanuit de simpele gedachte dat iedereen elektriciteit gebruikt, betalen we de kosten van ons elektriciteitsnet met zijn allen. En dat gaat behoorlijk ver. De een heeft dikke aansluiting en gebruikt zijn warmtepomp, elektrische auto, jacuzzi en inductiekookplaat het liefst tegelijk. De ander sappelt met een cv-keteltje en wat spaarlampen. Maar we betalen evenveel netkosten. Hoe eerlijk is dat?

Bij bedrijven gaat dat al een stukje eerlijker en variëren de netkosten met de afname, zij het niet proportioneel. Zeker nu onze netten niet opgewassen blijken tegen te veel vraag (of aanbod) op hetzelfde moment en er de komende jaren 8 miljard wordt geïnvesteerd in netten, wordt de vraag of er niet veel meer gedifferentieerd moet worden in de tarieven voor aansluitingen en transport van stroom steeds pregnanter. Grote complicatie daarbij is dat een groeiende vraag naar stroom op zich wenselijk is: we willen juist dat burgers en bedrijven van olie en gas afgaan en overschakelen op stroom. De duurzame opwek daarvan is immers relatief eenvoudig en groeit razendsnel. Maar menig bedrijf ziet, geconfronteerd met de torenhoge toekomstige nettatarieven, af van elektrificatie. Ga je ook voor burgers meer differentiëren (zoals de netbeheerders eind oktober voorstelden), dan valt bij hen hetzelfde te vrezen.

Biedt het soelaas niet alle kosten van de uitbreiding van ons net door gebruikers te laten betalen, maar ook de schatkist aan te spreken? Dat valt te bezien. De schatkist wordt immers gevuld door precies dezelfde burgers en bedrijven. Alles valt of staat met de vraag hoe je zorgt dat de breedste schouders de zwaarste lasten

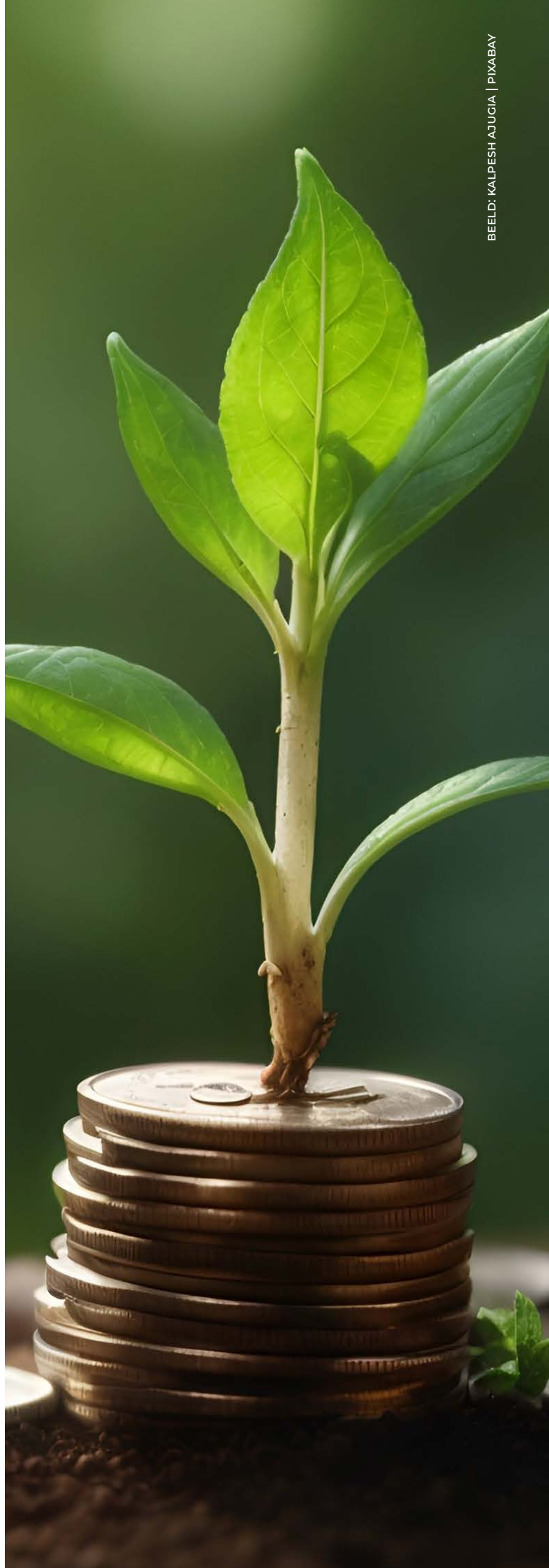
Zorgen dat de breedste schouders de lasten dragen

dragen. Vaak zijn dat ook de grootste verbruikers van stroom. Pas echt ingewikkeld wordt het in situaties waarin dit niet het geval blijkt te zijn. Zo legde de superschone (want geëlektrificeerde) Budelse zinksmelter Nyrstar onlangs de productie stil omdat de netkosten de pan uit rezen. Concurrenten in landen met lagere stroomkosten lachten zich rot.

INVOEDINGSTARIEF

Ooit was de stroomvoorziening in Nederland overzichtelijk: een stuk of dertig grote kolen- en gascentrales produceerden stroom en zetten die op het net. Iedereen werd aangemoedigd stroom vooral zo gelijkmatig mogelijk te gebruiken en alles kwam goed. De gedachte om de producenten van fossiele energie te laten betalen voor het invoeden van die stroom was niet relevant: ze waren immers in publieke handen, dus dat zou vanuit de overheidsfinanciën bezien een hoog vestzak-broekzakgehalte hebben. De gedachte om alleen de afnemers van stroom voor de netkosten te laten opdraaien, werd voorts ingeven door de notie dat juist daar de economische dynamiek en daarmee meerwaarde zit. Een betere plek om de boel te belasten dus.

De situatie is inmiddels een stuk complexer. Er zijn honderden producenten van stroom, die afhankelijk van het weer veel, weinig of geen stroom leveren. Dan wel aangemoedigd of ontmoedigd worden dat te doen. Leuk of niet: zon- en windproducten vinden het inmiddels doodnormaal afgeschakeld te worden als er te veel geproduceerd wordt. Nieuw in de gereedschapskist van instrumenten die netbeheerders ter beschikking staat om te sturing te geven aan de locaties waar energie wordt opgewekt, is het invoedingstarief. De Autoriteit Consument & Markt (ACM) werkt aan een voorstel om voor het eerst in de geschiedenis ook energieproducenten te laten betalen voor gebruik van het net. Om extra centjes te innen en zo de kosten te spreiden, maar ook om daarmee te kunnen sturen waar nieuwe productielocaties gerealiseerd worden. Een logische wens, maar hoe pakt dit uit? De businesscase van nieuwe productieparken, die door marktontwikkelingen toch al zwaar onder druk staan, wordt slechter. Of lukt het de energieproducenten de kosten bij de afnemers terecht te laten komen? Is het de besparing op netkosten dan waard? En wat betekent het voor de im- en export van (duurzame) stroom? Een deksels ingewikkelde discussie die begrijpelijkerwijs aan menig burger voorbijgaat. Maar een discussie die behalve over techniek, toch ook weer over de verdeling van kosten gaat. ■





EEN ECOLOGISCHE REVOLUTIE KAN NIET ZONDER SOCIALE REVOLUTIE

Interview met Lucas De Man

TEKST TITIA VAN LEEUWEN

Lucas De Man is kunstenaar, regisseur, spreker, acteur, Belg, artistiek leider van Nieuwe Helden* en Biobased Creations** en nog veel meer. Op Springtij 2024 op Terschelling hield hij een indringend betoog over hoe je heel verschillende mensen met verhalen, verbeelding én vaardigheden kunt bereiken om samen de huidige crises, zoals de klimaatverandering, te lijf te gaan. We gingen in gesprek over de ontwikkelingen en veranderingen die gaande zijn en over hoe we zoekend nieuwe wegen kunnen ontdekken om verder te komen.

Wat is de rol van de kunstenaar bij de huidige crises?

‘Het gaat erom hoe je mensen bereikt. Dat kan via de lach, via het hoofd, via de ballen, het maakt niet uit. Je moet zorgen dat het op verschillende manieren gebeurt, want met maar één manier neem je maar een deel van de mensen mee. We kiezen met onze projecten van Nieuwe Helden en Biobased Creations per situatie wie we hoe willen bereiken. Dus op Springtij geef ik een andere speech dan een week later voor 150 bouwers en opdrachtgevers, die nog wat meer voorzichtig zijn. Ik gebruik nooit dezelfde tekst. Eerst kijk ik wie er in het publiek zitten en hoe je die mensen het best kunt raken. Bij Springtij mocht ik geen beelden gebruiken op het podium, dus dan ga ik performen, dan geef ik een ander soort energie. Die Springtijbezoekers zijn er erg van overtuigd dat ze goed bezig zijn en soms is dat terecht, maar ook hen moet je proberen naar een andere kant van het denken te brengen. Er is niet maar één waarheid.’

Zie je effect?

‘Ja, veel, ook direct in de reacties. Bijvoorbeeld over dat zoeken. Daarvan zeggen mensen: “We weten niet hoe we moeten zoeken.” We kunnen wel allerlei rapporten publiceren en roepen over het wát, maar we moeten het juist over het hóe hebben. Bij de waterschappen heb ik bijvoorbeeld voorgesteld om groepen als landeigenaren, boeren en natuurexperts bij elkaar te brengen, want er is een enorme wateropgave. Wat we daarbij doen, is veelvormig: soms verbeelden, soms vertellen, soms roepen, soms knuffelen, soms oefeningen doen en soms bijeenkomsten verzorgen.’

Wat voeg je als kunstenaar dan specifiek toe?

‘Dat gaat om verhalen, verbeelding en het aanleren van vaardigheden om met elkaar te zoeken. Vroeger zei ik: mijn vak is verhalen en verbeelden, dan raak ik hart, hoofd en nieren. Nu zeg ik: daarbij komt dat kunstenaars op het publiek kunnen afstemmen hóe ze verhalen en verbeelden. Dat vergt een heel andere houding en een heel andere aanpak. Die andere aanpak kun je leren. Die andere houding kun je aannemen. Ik ben optimistisch over de mogelijkheden daarvan. Maar optimisme mag geen basishouding zijn. Daarmee moet je uitkijken.’

Ik ben tegen optimisme als basishouding

Wat is er tegen optimisme als basishouding?

‘Optimisme is een houding van “het komt wel goed”. Dat is gevaarlijk, omdat het elitair is. Het komt namelijk altijd wel goed voor een bepaalde groep mensen, maar voor veel mensen komt het niet zomaar goed. Ik ben voor actieve hoop, voor delen wat er wel kan. Maar ik ben tegen optimisme als een houding waarmee je jezelf boven andere mensen stelt. We geloven al generaties dat de mens het wel gaat fixen. Dat was steeds “waar”. Maar die droom stort nu in. Het is de taal van de elite die tegen de thuisloze zegt: “Je hebt nu een kartonnen doos en gisteren had je niets, wees dus blij.” Ik ben niet van dat taalgebruik. Ik ben meer van het zoeken, want in het zoeken zijn we allemaal gelijk. En ik ben ook meer van de verbeelding, omdat die toont dat er nieuwe dingen kunnen gebeuren. Mijn oma zei: “Misère komt vanzelf, voor het positieve moet je werken.” Ik ben voor werken, dat is positief.’

Je zei op Springtij dat landbouw en erotiek dicht bij elkaar staan dan we denken. Hoe zie je dat?

‘In de landbouw wordt uitgegaan van maakbaarheid met een grote prestatiedrang en efficiencydruk. Maar nu is de bodem dood en is het water vies en op. In de erotiek is iets dergelijks aan de hand. Vanuit prestatie- en efficiëntiedruk is een nieuwe preutsheid ontstaan die voortkomt uit de angst om niet te voldoen. Alles moet perfect gaan en wat opleveren. Dat gebeurt dus zowel bij het harde van de landbouw als bij het zachte van de erotiek. Er zijn miljarden voor de landbouw en miljoentjes voor mentale gezondheid, waaronder de erotiek, maar ze zitten feitelijk met hetzelfde probleem.’

En waar moeten beide de oplossing zoeken?

‘Als we voor beter milieu de straat opgaan, doen we dat eigenlijk voor nieuwe waarden. Wat vinden we belangrijk, waarvoor werken we? Mijn antwoord op die vragen is: we moeten werken voor een leven dat waarde geeft. Volgens Aristoteles is ons economisch systeem feitelijk een uitwisseling van waarden. Maar dit zijn andere waarden dan de huidige puur financiële. Eigenlijk is dat bizar. We doen het als eco-elite inmiddels wel wat groener, en dat voelt fijn. We isoleren onze huizen, we hebben met vrienden een voedseltuin en we hebben aandeeltjes in een coöperatieve boerderij. De rest van de bevolking staat daarbuiten. Maar als we de ecologische revolutie niet koppelen aan een brede sociale revolutie, dan komen we niet verder en zijn we even slecht bezig als de mensen die we nu verwijten niet goed bezig te zijn.’

Maar wat moeten we dan met al die mensen die ‘niet goed bezig zijn’?

‘Lief voor hen zijn, want het merendeel wil de wereld niet kapotmaken. Iedereen wil tonen: ik doe het goed. We hebben de individuen met geld die het zelf regelen op een voetstuk gezet. Ze hebben succes, maar voor de maatschappij doen ze feitelijk niets. Mensen zijn zo gericht op hun eigen succes omdat ze juist daarvoor applaus krijgen. In de tijd van Aristoteles gaf juist het goed doen voor de ander, voor de maatschappij je status.’

Maar voor de een is het natuurlijk makkelijker dan voor de ander om te gaan leven volgens een nieuw waardesysteem. Als we mensen verwijten dat ze niet goed bezig zijn, dan plaatsen we onszelf in feite boven die mensen en krijgen we ze nooit mee. We moeten bescheiden zijn in onze persoon en minder bescheiden in onze daden. Maar veelal doen we het, zowel in de kunst als in de duurzaamheidswereld, precies andersom: ach, wat ik doe is niet zo groots, maar ik ben als individu wel heel erg goed bezig. Maar het moet dus gaan over je werk, over wat je levert.

Daarnaast moet je lief zijn voor de egocentrische mens die zijn status al zo lang ontleent aan succes en geld. We moeten onze status niet meer laten bepalen door geld. Maar het alternatief is nog niet aanwezig of niet sexy genoeg. Dus dat dikke geld verdienen zit er nog dik in. Ik vind dat je het gesprek moet aangaan en moet zoeken naar de juiste vorm en de juiste taal. Kijken wat wel van waarde is, waarvoor je wel complimenten en liefde kunt geven. Want zonder liefde ben je arrogant of heel alleen. En beide zijn niet leuk.’

Maar dan hebben we dus veel tijd nodig. Hebben we die tijd wel?

‘Ja, omdat er erg veel gebeurt. De veranderingen gaan hard, voor sommigen te hard. Overschakelen op nieuwe systemen is heel onzeker, want als je fouten maakt, kun je failliet gaan. In een zee van mogelijkheden is het juiste kiezen heel moeilijk. Dat is zoeken, dat is tijd nemen. We hebben die tijd zolang we maar blijven doorgaan. Er is geen eindpunt aan duurzamer worden. We zijn niet ineens klaar. Maar ik hoop dat we op weg zijn naar een stap in de geschiedenis die wat minder op het individu en wat meer op het opheffen van de ongelijkheid is gericht. Dat lukt echter niet in de komende twintig of dertig jaar.’



De klimaatverandering is al bezig ons in te halen.

‘We zijn al ingehaald, er is elke keer wel weer ergens een ramp. Het goede daarvan is dat het noodzaak en urgentie geeft. Maar het nadeel van urgentie is dat dan niet altijd de juiste beslissingen worden genomen. De urgentie wordt veelal aangepakt met techniek en innovatie zonder de mensen mee te nemen. Je ziet dat veel mensen duurzaamheid beschouwen als iets elitair links. Terwijl duurzaamheid niet links is. Als je rechts bent, wil je de natuur ook behouden. Het is een groot gevaar dat duurzaamheid als eco-elitarisme wordt gezien. Aan de andere kant vinden duurzame mensen de anderen losers. De ongelijkheid is te groot en dan krijg je geweld en onrust. Het moet niet gaan om anderen overtuigen met sheets vol getallen, maar om het zoeken en om gesprekken. En daarvoor heb je verbeelding nodig vanuit de kunst en vanuit anderen die creatief bezig zijn.’

Kunstenaars kunnen dus goed helpen bij dat zoeken?

‘Niet alleen wij, maar iedereen die creatief durft te zijn kan helpen door nieuwe vormen aan te bieden, door anderen te helpen met andere verhalen op een andere manier. De solovoorstelling ‘Wij Varkenland’^{***} bracht ons bijvoorbeeld bij de boeren, bij de stallen. Wij komen daar binnen als stadsjongens en stadsmeisjes, maar het is niet ‘wij tegen de boeren’ of ‘wij tegen de PVV-stemmers’. Ik geloof daar niet in. We moeten met elkaar zorgen dat zo veel mogelijk mensen binnenboord blijven voor alle overstromingen die er komen.’

Dan zijn er heel veel bootjes nodig.

‘Ja, en omdat het veel bootjes zijn, kan iedereen meedoen. Dan kun vele vormen vinden en vele talen spreken. Het goede is niet één kleur en één taal. Ook Springtij is geen bubbel. Ik zat tijdens het eten aan tafel met mensen van de VVD, Tata Steel, Shell en de Rabobank. Dat is niet mijn bubbel. Het goede aan Springtij is dat heel veel mensen er energie komen tanken. Je krijgt drie dagen om elkaar te ontmoeten en samen te zoeken. Het is een zoektocht naar waarden. Wat vind je belangrijk, waar staan we voor? Tussen al die cijfers en waarden moet je een goede balans zoeken. Mijn ervaring is dat mensen op de kruispunten, bij de balans, het meest realiseren. Ik wil geen applaus, maar ik wil echt iets doen. Ik kom nu in veel werelden, doe wat nodig is en heb daarmee relatief veel impact.’ ■



COMPANYNEWHEROES.COM



BIOBASEDCREATIONS.COM



WWW.KARAVAN.NL



EEN RECHTVAARDIGE TRANSITIE VRAAGT NEDERLAND NAAR VERLEDEN EN TOEKOMST TE KIJKEN

De kans dat Nederland de wettelijke broeikasgasreductie van 55 procent in 2030 haalt, is nihil en ook klimaatneutraliteit in 2050 raakt uit het zicht. Dat blijkt uit de jongste Klimaat- en Energieverkenning (KEV) van het PBL. De conclusies uit de KEV zijn een logisch gevolg van de voorgenomen plannen van het kabinet-Schoof, waarin de gaswinning wordt opgeschaald, cv-ketels geïnstalleerd mogen blijven worden en er voor de aanschaf van zonnepanelen geen prikkel meer is. In de KEV van 2023 werd duidelijk dat toenmalig minister Rob Jetten de klimaatdoelen in het vizier had. Maar zelfs bij dat ogenschijnlijk goede nieuws zijn belangrijke kanttekeningen te plaatsen. Als we het hebben over een rechtvaardige transitie, moeten we juist die kanttekeningen onder de loep nemen. Zo houdt de KEV geen rekening met de historische uitstoot van Nederland en wordt niet gekeken naar de gevolgen van de energietransitie buiten onze landsgrenzen.

Als rechtvaardigheid ten opzichte van andere landen zou worden overwogen, dan loopt Nederland plots mijlenver achter. De Britse denktank Carbon Brief berekende vorig jaar dat als Nederland de historische CO₂-uitstoot van zijn koloniën meerekent, het ineens verantwoordelijk is voor bijna drie keer zo veel uitstoot. De boosdoener: ontbossing van grote delen van het toenmalige Nederlands-Indië. IPCC-auteur Detlef van Vuuren heeft al eens voorgesteld om het doel van 2050 klimaatneutraal voor Nederland tien jaar naar voren te schuiven, om zo internationaal een eerlijk pad te bewandelen.

Behalve naar eerlijker reductiedoelen moeten we ook kijken naar rechtvaardigheid. De energietransitie heeft grondstoffen en ruimte nodig, waardoor wij als klein land al snel de ogen richten op de rest van de wereld. In verschillende Afrikaanse landen zijn er zorgen over projecten rondom duurzame energie die mogelijk te snel worden doorgedrukt zonder de juiste raadpleging en toetsing. Hierdoor komen de behoeften en rechten van de lokale bevolking in het geding.

Zo heeft de Europese Unie met Tunesië afspraken gemaakt over de productie van groene waterstof. Dat is een opsteker voor de Europese energietransitie, maar de lasten komen terecht bij de lokale bevolking. Nederland moet als verhandelaar de verantwoordelijkheid nemen om te zorgen dat duurzame energie eerlijk is geproduceerd. Er ligt een nieuw soort kolonialisme op de loer als onze energiebehoeften en klimaatdoelen ergens anders voor landjepik gaan zorgen.

Met de geschiedenis in het achterhoofd moet de minister van Klimaat en Groene Groei haar internationale verantwoordelijkheid nemen. Nederland klimaatneutraal in 2040 is een rechtvaardiger reductiedoel. Daarnaast moeten de landen en mensen die het meest kwetsbaar zijn voor klimaatverandering ondersteund worden met de juiste financiering. Maar het belangrijkste is dat de verleiding wordt weerstaan om anderen te benadelen met snelle oplossingen. Alleen dan kan voorkomen worden dat de geschiedenis zich herhaalt. ■

Jaël Poelen



Jaël Poelen is global advocacy and communications officer bij Hivos

Er ligt een nieuw
soort kolonialisme
op de loer

RECENT VERSCHENEN

WERKEN MET HET OMGEVINGSPLAN

Eén van de instrumenten binnen de in 2024 ingevoerde Omgevingswet is het omgevingsplan, als opvolger van het bestemmingsplan en diverse gemeentelijke verordeningen. Wat komt er allemaal bij kijken, welke aspecten komen aan de orde en hoe wordt het omgevingsplan vastgesteld? Hoe ga je bijvoorbeeld om met 'open normen' in een oud stadscentrum, of zijn die juist niet nodig? Hoe richt je participatie in?

Dit boek is een praktische handleiding bij het opstellen van een omgevingsplan. Het is bedoeld voor beleidsmedewerkers van gemeenten, juristen, leden van de gemeenteraad, bestuurders (college B&W) of de initiatiefnemer van een project en hun adviseurs. Met deze geheel herziene vierde druk heeft u een volledig overzicht van het instrument 'omgevingsplan' in handen en kunt u meteen aan de slag.

- AUTEUR: H. FABER
- VERSCHENEN: AUGUSTUS 2024
- PRIJS: € 79,50



OOK INTERESSANT

MET DE WIND MEE – 50 JAAR ENERGIETRANSITIE

50 jaar geleden begon de energietransitie: het rapport van de Club van Rome kwam uit en een jaar later trof ons een olieboycot en beleefden we de autoloze zondag. Sindsdien weten we: het moet anders – minder olie en gas, meer energiebesparing en duurzame energie. Nu zijn we 50 jaar verder, maar hoever zijn we echt?

In *Met de wind mee* komt een aantal mensen aan het woord die de transitie tot nu toe hebben meegemaakt. Wat zijn hun ervaringen en hoe kijken zij naar de toekomst? In vogelvlucht en door de gesprekken met deze experts, schetst Van der Loo een scherp beeld van de energietransitie in Nederland.

- AUTEUR: FRANS A. VAN DER LOO
- VERSCHENEN: NOVEMBER 2022
- PRIJS: € 21,95

**BESTELLEN?**

Ga naar onze vernieuwde boekwinkel, met honderden toptitels over klimaat, duurzaamheid en energie: www.klimaatweb.nl/winkel



‘VOOR EEN EERLIJKE ENERGIETRANSITIE IS HET RECHT CRUCIAAL’

Interview met Margaretha Wewerinke-Singh, universitair hoofddocent Duurzaamheidsrecht

TEKST BEN ADRIAANSE

Wat hebben de grootvervuilers in deze wereld te maken met een verre eilandengroep als Vanuatu? Best veel, blijkt uit het verhaal van Margaretha Wewerinke-Singh, die zich behalve over klimaatverandering ook zorgen maakt over de politieke situatie in Nederland. Tijdens Springtij gingen we met de universitair hoofddocent Duurzaamheidsrecht aan de UvA in gesprek over de rol van het recht in klimaatverandering en over de verantwoordelijkheid van landen als Nederland in het aanjagen van eerlijke transities.

De regen klettert omines op de Terschellingse daken als we een plekje zoeken voor ons interview. Zien we hier tekenen van klimaatverandering? Jurist-onderzoeker Margaretha Wewerinke-Singh was in 2006 net twee dagen gearriveerd om zich als onderzoeker op Vanuatu te vestigen toen de eilandengroep (2000 kilometer ten oosten van Australië) getroffen werd door een catastrofale storm. Een jaar later gebeurde vrijwel hetzelfde. De verwoestingen op de eilanden hadden grote impact op het dagelijks leven van de bewoners, terwijl de financiële schade opliep tot maar liefst 64% van het Bruto Nationaal Product. Klimaatverandering was overduidelijk de oorzaak. De hamvraag: wie moest er opdraaien voor de schade?

De aanwezigheid van Wewerinke bleek een typisch geval van de juiste persoon op het juiste moment op de juiste plaats. Ze had net haar proefschrift afgerond over aansprakelijkheid voor het veroorzaken van klimaatverandering, waardoor ze de regering kon helpen met het in kaart brengen van juridische mogelijkheden om het probleem bij de kern aan te pakken. Door de gevolgen van klimaatverandering worden mensenrechten geschonden en via het rechtssysteem moeten veroorzakers volgens Wewerinke tot de orde worden geroepen.

Momenteel leidt Wewerinke namens de eilandgroep Vanuatu de klimaatzaak voor het Internationaal Gerechtshof. Inzet: landen die sterk bijdragen aan klimaatverandering hun gedrag laten veranderen én hen bij in gebreke blijven laten opdraaien voor geleden schade. Het achterliggende juridische principe is dat internationaal recht het aanrichten van significante grensoverschrijdende milieuschade verbiedt. Trekken we die lijn door, dan staat de eilandengroep sterk: de al geleden schade is méér dan significant. Met een wereldwijde opwarming van boven de 1,5 graden dreigt het land zelfs – net als veel andere kwetsbare landen – geheel onbewoonbaar te worden.

De uitspraak van het Hof in de zaak-Vanuatu is op zichzelf niet juridisch bindend, maar gaat wel degelijk over harde verplichtingen. De zaak kan daarom grote impact hebben op de ontwikkeling van het recht. Mochten de vervuilers de uitspraak aan hun laars lappen, dan kunnen getroffen landen juridische vervolgstappen zetten, benadrukt Wewerinke. ‘Als staten vervuilend blijven handelen, wetende dat het existentiële gevolgen heeft voor bewoners van andere staten, is dat een schending van internationaal recht en zijn de juridische gevolgen tweeledig. In de eerste plaats moet het illegale gedrag stoppen. In de tweede plaats moet gekeken worden naar het volledig herstellen van de schade. Is de schade onherstelbaar, wat in het geval van klimaatverandering waarschijnlijk is, dan kan naar financiële of andere middelen worden gekeken. Je kunt daarbij denken aan herstelbetalingen, het financieren van klimaatadaptatie en/of symbolische genoegdoening in de vorm van bijvoorbeeld officiële excuses of waarheidsvinding over hoe het zover heeft kunnen komen.’



Welke implicaties kunnen we verwachten van de uitspraken in april 2024 door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), dat in diverse zaken oordeelde dat staten verplicht zijn maatregelen te nemen om klimaatverandering tegen te gaan?

‘Die uitspraken waren heel belangrijk, een soort Urgenda op Europees niveau. Er liggen nu uitspraken waarop andere Europese rechters zich kunnen baseren. Verschillende aanklagers zijn met deze uitspraken in de hand direct teruggegaan naar hun nationale rechtbanken, die deze zaken nu daadwerkelijk moeten gaan oppakken. Wat dat betreft zullen deze uitspraken veel tweeweg gaan brengen, al zal het natuurlijk vaak maanden of jaren duren voordat deze zaken tot definitieve nieuwe uitspraken leiden.’

Als we in eigen land kijken naar het regeerprogramma van het kabinet-Schoof, valt op dat het nieuwe kabinet inzet op klimaatadaptatie en minder op klimaatmitigatie.

‘Op het gebied van onder meer klimaat, veeteelt en biodiversiteit zijn we getuige van struisvogelpolitiek. Het voorgenomen beleid “onverstandig” noemen is een understatement, dus laten we hopen dat niet al dit beleid werkelijkheid wordt. De keuze om niet in te zetten op mitigatie betekent meer uitstoot en dus ook meer schade, schade die in toenemende mate onherstelbaar is. Mondiaal is dit ook slecht nieuws, want een Nederlandse overheid die op het gebied van duurzaamheid slecht beleid voert, geeft een verkeerd signaal af naar buiten toe.’

Genoeg redenen om bezorgd te zijn. Hoe hoopvol ben je dat we mondiaal de stappen gaan zetten die nodig zijn?

‘Toch wel hoopvol. Dat is helaas ondanks, niet dankzij de situatie in Nederland op dit moment. Je ziet een groeiende beweging van landen, niet-statelijke actoren en het maatschappelijke middenveld, zelfs bedrijven, die de urgentie van een radicale transformatie zien. In de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is er een overgrote meerderheid die de transitie noodzakelijk acht en zich daarvoor wil inzetten. Dat veroorzaakt ook spanningen, want in de VN drukt men er resoluties doorheen die voor grootvervuilers moeilijk verteerbaar zijn.

Je ziet nu dat het debat juridiseert: waar de klimaatonderhandelingen eerst vooral een politieke discussie waren, hebben deze zich nu bewogen naar het juridische speelveld. Bij dit advies ging dat via het belangrijkste orgaan van de VN: de Algemene Vergadering, waarin alle leden bijeenkomen. Dat zie ik uiteindelijk als een gunstige ontwikkeling, omdat het de slagkracht vergroot van kwetsbare landen. In de onderhandelingen



BEELD: JASPER TEN TUSSCHER

MARGARETHA WEWERINKE-SINGH TIJDENS HAAR PLENAIRE SESSIE OP SPRINGTJ

is de besluitvorming immers gebaseerd op consensus en kan één land het proces blokkeren, zoals de VS regelmatig heeft gedaan. In de Algemene Vergadering werkt dat anders en is vaak alleen een meerderheid nodig.’

Komen die ‘hoopvolle bewegingen’ door een intrinsieke motivatie van landsbesturen om iets te veranderen, of simpelweg doordat het moet, hetzij vanwege politieke druk, hetzij vanwege wetgeving?

‘In de meeste landen wordt klimaatverandering al zodanig gevoeld dat die beweging niet gepolitiseerd is. In Vanuatu bijvoorbeeld maakt het niet uit welke politieke kleur aan de macht is, de strijd tegen klimaatverandering wordt door iedereen volledig gesteund. Als een bevolking de realiteit van klimaatverandering voelt, wordt de noodzaak van radicale transitie een gegeven.’

Zelf heb je heel wat tegenstand moeten overwinnen om met succes te strijden voor verduurzaming. Wat is je boodschap aan de professionals in Nederland, in zowel publieke sector als bedrijfsleven, die sleutels in handen hebben voor duurzamer beleid en uitvoering?

‘Heb lef en blijf kritisch nadenken. Er zitten ontzettend veel kennis, deskundigheid en betrokkenheid bij bijvoorbeeld medewerkers van gemeenten, provincies en het Rijk. Maatschappelijke organisaties, bedrijven en jongeren zetten zich al met visie en daadkracht in voor verandering van binnenuit. Als we de beweging verder verbreden en nog wat tandjes bijzetten, kunnen we heel ver komen om het wettelijk kader tot leven te brengen in ambitieus beleid en uitvoering.’ ■

Dit is een ingekorte versie van het interview dat op 16 oktober 2024 op PONT | Klimaat werd gepubliceerd.

RECHTVAARDIGHEID EN FOSSIELE SUBSIDIES

TEKST CAROL OLSON

In de afgelopen eeuw hebben overheden de winning, de productie en het gebruik van fossiele brandstoffen gesubsidieerd om de energiezekerheid te waarborgen en de concurrentiekracht van hun industriële sectoren te versterken. De subsidies werden verstrekt via directe financiële steun of via indirecte steun door belastingvrijstellingen en kortingen. Terwijl de subsidies verankerd raakten in de wetgeving, groeide de economie, wat gepaard ging met vervuiling van water, lucht en bodem. Economen noemen de milieu- en gezondheidsschade door deze vervuiling 'externe kosten'. Het ontbreken van een prijs op vervuiling wordt beschouwd als een groot marktfalen. Uiteindelijk zijn het de belastingbetalers die opdraaien voor de milieuschade en de gezondheidsproblemen die fossiele brandstoffen veroorzaken.

De verbranding van fossiele brandstoffen drijft de opwarming van de aarde aan, terwijl de productie van op fossiele bronnen gebaseerde plastics, pesticiden en chemicaliën de biosfeer op grote schaal vervuult. Ondertussen worden windenergie op land en zonne-energie steeds goedkoper. Deze leiden tot veel minder vervuiling en bieden bovendien energieonafhankelijkheid en bescherming tegen de prijsfluctuaties die fossiele brandstoffen wel treffen.

AFBOUW OF IMPASSE

Subsidies maken fossiele brandstoffen goedkoop, wat een belangrijke hindernis vormt voor nieuwe, alternatieve technologieën. De contradictie van het stimuleren van het gebruik van fossiele brandstoffen via subsidies terwijl tegelijkertijd geprobeerd wordt om dit te beperken door koolstofemissies te prijzen met het Emission Trade System (ETS), remt de vooruitgang en creëert een impasse voor de energietransitie. Het aanpassen van de prijzen van fossiele brandstoffen om hun werkelijke kosten weer te geven, zou verspilling ontmoedigen, de emissies verlagen en publieke middelen vrijmaken voor de opbouw van een post-koolstofmaatschappij.

Tijdens de VN-milieutop COP28 in december 2023 lanceerde Nederland een internationale coalitie om deze subsidies af te bouwen. De coalitie heeft tot doel om subsidies die zijn ingebed in internationale verdragen aan te pakken, koolstoflekkage (waarbij bedrijven verhuizen naar gebieden met lagere koolstofbelastingen) te voorkomen en een duidelijke methodologie te ontwikkelen om de reikwijdte van fossiele subsidies te bepalen.

Subsidies vormen een belangrijke hindernis voor alternatieve technologieën

De uitdaging bij het definiëren van de methodologie ligt niet in het identificeren van expliciete subsidies, wat directe overdrachten zijn, maar in het blootleggen van impliciete subsidies. Vaak is het zo dat wanneer belastingen worden vrijgesteld of op een andere manier worden aangepast, het bedrag aan belasting dat had moeten worden betaald niet duidelijk is en een beoordeling vereist. De vraag is dus: hoeveel belasting had er betaald moeten worden?

SUBSIDIES BEDRAGEN € 40 MILJARD

In augustus 2023 publiceerden SOMO, Oil Change en Milieudefensie een rapport waarin werd geschat dat de Nederlandse subsidies voor fossiele brandstoffen jaarlijks € 37,5 miljard bedragen. Een maand later kwam het Ministerie van Financiën met een hogere schatting, van € 39,7 tot € 46,4 miljard. Dit bedrag vertegenwoordigt ongeveer een tiende van de begroting van Nederland voor 2024. De rapporten houden rekening met zowel expliciete als impliciete subsidies in de Nederlandse



regelgeving, maar behandelen niet de door vervuiling door fossiele brandstoffen veroorzaakte schade. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) houdt wel rekening met die ‘externe kosten’.

SUBSIDIES AAN DE INDUSTRIE

Mark de Haan van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) onderzocht in maart 2024 de methodologie voor het kwantificeren van fossiele subsidies. De Haan was betrokken bij de ontwikkeling van wat nu de SEEA is, een internationaal gestandaardiseerd kader dat milieu-emissies en hulpbronnenstromen verbindt met economische uitgaven, waaronder belastingen en subsidies. In tegenstelling tot de rapporten van SOMO en het Ministerie van Justitie, die subsidies categoriseren op basis van relevante regelgeving, analyseert het rapport van De Haan deze ook per economische sector. Figuur 1 toont aan dat driekwart van de subsidies zich concentreert in slechts drie sectoren: de maakindustrie, de energievoorziening en het transport.

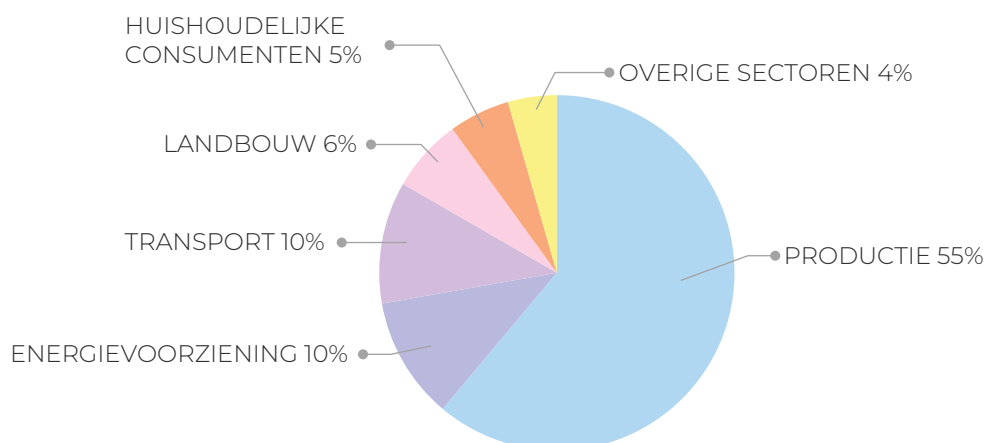
EFFECTIEVE KOOLSTOFTARIEVEN

In een tweede rapport uit 2024 (met coauteur Olaf Koops en gefinancierd door Eurostat) maakt De Haan gebruik van CBS-statistieken om de fossiele brandstofkosten per ton CO₂-emissies - bekend als de Effective Carbon Rate (ECR) - te berekenen over verschillende economische sectoren. ECR's zijn gebaseerd op directe belastingen op fossiele brandstoffen, waaronder de energiebelasting, accijnzen op brandstof voor voertuigen en ETS-kredieten en -betalingen. Deze transfers dekken echter slechts ongeveer de helft van de fossielebrandstofsubsidies die door SOMO zijn geïdentificeerd. Ze houden geen rekening met impliciete subsidies, waarvan er veel voortkomen uit industrievoorschriften die belastingontwijking of -vermindering mogelijk maken.

Huishoudens betalen met een ECR van ongeveer € 300 per ton CO₂ zes tot honderd keer meer dan de grootste CO₂-uitstotende industriële sectoren (figuur 2). In 2022 en 2023 daalde dit tot respectievelijk € 280 en € 225 als gevolg van een tijdelijke subsidie in de vorm van een prijsplafond, bedoeld om consumenten te beschermen tegen stijgende energiekosten in verband met de oorlog in Oekraïne. Het afgelopen decennium betaalde de energiesector een gemiddelde ECR van € 33 per ton CO₂, wat toenam tot ongeveer € 75 in 2022 en 2023. De landbouw betaalde een gemiddelde van € 55, terwijl de chemische industrie gemiddeld slechts € 17 per ton betaalde. De petroleumproductie, de luchtvaart en het watertransport hadden te maken met aanzienlijk lagere ECR's: respectievelijk ongeveer € 3, € 3 en € 1 per ton, ongeveer honderd keer minder dan huishoudens. Het grote verschil tussen de bijdragen van de industrie en die van consumenten staat in schril contrast met het principe dat de vervuiler betaalt.

OECD-ANALYSE

In 2021 rapporteerde de OECD over de energietransitie van de Nederlandse industrie, die verantwoordelijk is voor ongeveer een derde van de landelijke uitstoot. De berekeningen in dit rapport van de belastingen per ton CO₂ die de industrie betaalt, sluiten nauw aan bij die van De Haan en Koops. De OECD concludeert dat de voorkeursbehandeling van industrieën de decarbonisatie vertraagt, wat niet alleen inefficiënt blijkt te zijn, maar ook hun concurrentievermogen in gevaar brengt. In tegenstelling tot het vaak aangevoerde argument dat hogere fossielebrandstofprijzen de concurrentiekracht van de industrie schaden, stelt de OECD dat industrieën die er niet in slagen hun producten voor een post-koolstofmaatschappij opnieuw te definiëren, het risico lopen hun concurrentievoordeel op de korte termijn te verliezen.



FIGUUR 1 FOSSIELE SUBSIDIES PER SECTOR. BRON: CBS.NL

Concurrentie tussen industrieën in de EU en de rest van de wereld zal vanaf 2026 worden beschermd door het Europese Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). Dat verplicht producenten van koolstofintensievere producten van buiten de EU om de hiermee gepaard gaande broeikasgasemissies te rapporteren en ervoor te betalen. Dit fungeert in feite als een tarief om te voorkomen dat goedkope, 'vuile' producten de inspanningen om de industriële productie binnen de EU schoon te maken ondermijnen. De OESO raadt industrieën aan hun productieprocessen te verbeteren om concurrerend te blijven en de CBAM maakt in wezen een belangrijk excuus om dit niet te doen onschadelijk.

Stilstand toestaan brengt de energietransitie in gevaar

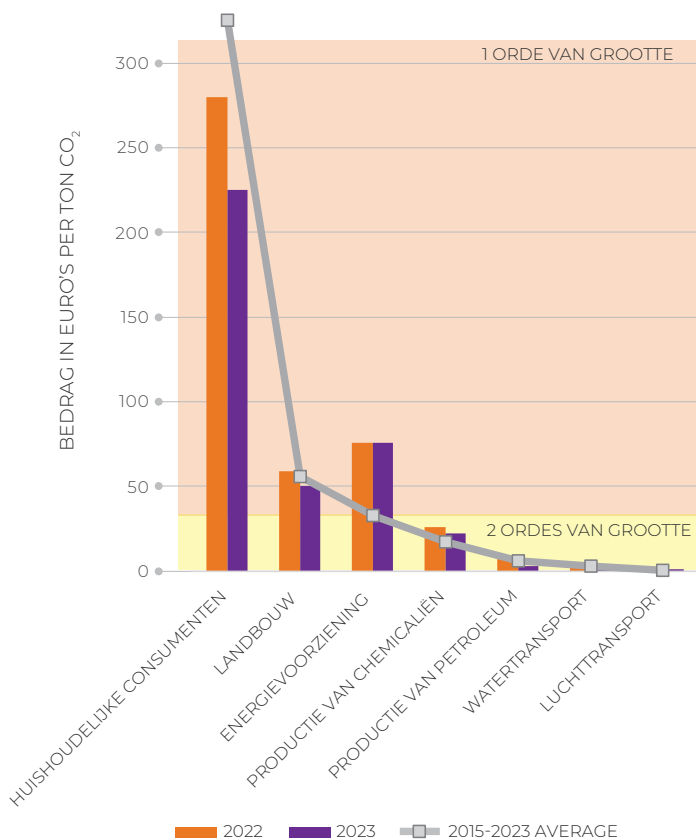
EMISSIONS

CBS-gegevens tonen aan dat de uitstoot in de energiesector (de enige sector die geen voorkeursbehandeling krijgt onder het ETS) significant is afgenomen sinds 2015. Sectoren zoals de chemische industrie en de petroleumproductie bestaan grotendeels uit krachtige multinationale ondernemingen, waarvan vele aanzienlijke investeringsvoordelen genieten. Deze sectoren hebben zeker de middelen om bij te dragen aan de energietransitie, maar hebben hun emissies nog niet significant verlaagd.

MOMENTUM VOOR EEN RECHTVAARDIGE TRANSITIE

Het lijkt erop dat het momentum dat in 2023 begon op te bouwen, bijvoorbeeld door de identificatie van subsidies, enigszins is vervaagd. Volgens het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is de kans dat de industrie haar emissiedoelstellingen voor 2030 haalt, gezien het beleid van het huidige kabinet minder dan 5%. Stilstand toestaan in sectoren die cruciaal zijn voor de economie, terwijl de lasten op huishoudens worden afgeschoven, is oneerlijk. Daardoor zal de publieke steun afnemen en komt de energietransitie in gevaar.

Het herbestemmen van fossiele subsidies is essentieel, niet alleen om de uitstoot te verminderen, maar ook om een eerlijke transitie naar een post-koolstofeconomie te waarborgen. Deze middelen kunnen de aanpassing van de samenleving ondersteunen en kritieke infrastructuur mogelijk maken, zoals de modernisering van het netwerk voor verhoogde elektrificatie. Beleid kan geleidelijk veranderingen invoeren om prijsstijgingen tijdens de transitie te helpen voorkomen, met name ter bescherming van kwetsbare groepen. Echter, de tijd is steeds minder aan onze zijde. Het SOMO-rapport verwoordt dit als volgt: 'Er ligt een belangrijke kans voor de Nederlandse overheid. Met het afbouwen van fossiele subsidies snijdt het mes aan twee kanten: het verlagen van CO₂-emissies én tegelijkertijd staatsinkomsten verhogen om in te zetten voor verduurzaming en sociaal en rechtvaardig klimaatbeleid.' ■



FIGUUR 2 ECR'S VOOR HUISHOUDELIJKE CONSUMENTEN EN ZES ANDERE SECTOREN MET EEN HOGE UITSTOOT. BRON: CBS.NL

ENERGIEK MET ENERGIE

Interview met Lot van Hooijdonk, ruim 10 jaar wethouder Utrecht

TEKST TITIA VAN LEEUWEN

Lot van Hooijdonk treedt per 5 december 2024 terug als wethouder van de stad Utrecht voor onder meer energie, klimaat en mobiliteit en daarmee ook als bestuurslid van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG). Rond de energietransitie en het betrekken van burgers daarbij heeft zij meer dan tien jaar lang veel van zich doen spreken. Zo stelde ze al in 2015 een stadsgesprek 'nieuwe energie' in, een voorloper van de inmiddels meer algemene burgerberaden. Alle reden om met haar in gesprek te gaan over de energietransitie in gemeenten.

Van Hooijdonk heeft veel lof ontvangen voor alles wat ze voor elkaar heeft gekregen, zoals het vergroenen van de stad, meer ruimte voor voetgangers en fietsers, een milieuzone voor auto's en stadsboulevards. Veel van haar energie ging zitten in de energietransitie en daarbinnen ook steeds meer de warmtetransitie. Hoe krijg je de warmtetransitie betaalbaar voor de bewoners? Tegenover dat hardnekkige probleem stond vaak een hardnekkige Van Hooijdonk. Die hardnekkigheid is een deel van haar succes, maar riep ook weerstand op. In de gemeenteraad heeft ze uiteindelijk een negental moties van wantrouwen overleefd.

We beginnen het gesprek met de vraag wat het nieuwe kabinet volgens haar zal gaan betekenen voor het energie- en klimaatbeleid. Dit kabinet morrelt flink aan het klimaatbeleid en maakt noodzakelijke maatregelen ongedaan, maar stelt tegelijkertijd dat de gestelde klimaatdoelen gerealiseerd zullen worden.

Van Hooijdonk: 'Hoe ze dat gaan doen, is me een raadsel. Minister Sophie Hermans heeft gezegd dat als het beleid niet genoeg oplevert, het kabinet extra maatregelen moet gaan nemen.

Soms zijn er andere wegen naar Rome. Maar als er in de voorjaarsnota geen extra geld komt voor die extra maatregelen, dan hebben we een ander gesprek. Ik ben veel met de warmtetransitie bezig. Je ziet nu dat in een aantal steden de wal het schip keert. Ik vind dat superzonde. Zo verlies je het vertrouwen van mensen en ook gemeenten raken ontmoedigd. We zagen dit natuurlijk al heel lang aankomen en hadden het aan de voorkant moeten oplossen. Dat is niet gebeurd. Hermans is nu met een brief met diverse oplossingen gekomen, maar de proof of the pudding is of het allemaal ook werkelijk geregeld wordt. Het blijft de vraag of dit kabinet het realiseren van de klimaatdoelen gaat waarmaken.'

De nieuwe Warmtewet ligt nu (november 2024) bij de Tweede Kamer. Een voorschrift in de wet is dat warmtebedrijven voor meer dan de helft in publieke handen moeten zijn. Een andere regeling staat in de Wet gemeentelijke instrumenten warmtetransitie en betreft een aanwijzingsbevoegdheid voor gemeenten om stadsdelen van gas af te halen. Maar hoe gaan gemeenten dat waarmaken? En wat doet Utrecht?

Van Hooijdonk: 'Er zijn voor ons twee logische scenario's. Het ene is om voor de warmte onderdeel te worden van afvalbedrijf HVC en daar dus aandeelhouder te worden. Het andere is om samen met netwerkbedrijf NetVerder en Energiebeheer Nederland (EBN) en eventueel ook met de provincie Utrecht één bedrijf op te starten. Ik zie dat bij andere gemeenten ook steeds samenwerkingen worden gezocht, bijvoorbeeld in Groningen met het drinkwaterbedrijf. Er zullen nauwelijks of geen gemeenten zijn die zeggen: dat gaan we helemaal zelf doen.'



De grote vraag blijft: hoe krijg je gemeenten en hun inwoners van het gas af?

Van Hooijdonk: 'Dan gaat het erom hoe je het aantrekkelijk maakt voor bewoners. In haar brief noemt Hermans diverse mogelijkheden om warmte goedkoper te maken. Ik denk inderdaad dat je het financieel aantrekkelijk moet maken. Gas lijkt duurder te gaan worden en ik denk dat mensen daardoor op een gegeven moment de noodzaak beginnen te voelen. Wanneer meer mensen van het gas af gaan, worden de infrastructurele instrumentele kosten voor de overblijvers steeds hoger en ontstaat een extra prikkel om te kiezen voor warmte via andere bronnen. Het gaat ook om solidariteit: wie niet meedoet, zorgt in feite dat anderen meer moeten gaan betalen. De aanwijzingsbevoegdheid helpt het collectieve belang te organiseren. Op dit moment is gas voor mensen financieel nog veel te aantrekkelijk. Het speelveld moet daarom eerst veranderen.'

Overschakelexperiment in Utrecht

In Overvecht-noord moesten op een gegeven moment de oude gasleidingen vervangen worden vanwege de veiligheid. In die buurt staan veel flats van corporaties met woningen waar gas alleen werd gebruikt om te koken. De gemeente kreeg op basis van een experimenteel artikel van het ministerie de bevoegdheid van een aanwijzing. Dat was feitelijk een voorloper van de aanwijzingsbevoegdheid in de Wgiw. Hiermee kreeg de gemeente een instrument in handen om de transitie aan te drijven. Daaraan waren een paar voorwaarden verbonden: de bewoners moesten ontzorgd worden en mochten niet duurder uit zijn en er moest veel vraag naar de collectieve warmte zijn. Uiteindelijk stemde zo'n 95% van de bewoners in met een plan om van het gas af te gaan. Er lag namelijk een goede deal: ze kregen een nieuw fornuis en nieuwe pannen en ze hoefden geen vastrecht meer te betalen voor het gas. De overige 5% moest als gevolg van de aanwijzingsbevoegdheid van de gemeente toch meedoen, wat soepel verliep. Zonder de aanwijzingsbevoegdheid had de gemeente voor deze groep de oude leidingen moeten vervangen, met alle kosten van dien.

IN HET UTRECHTSE OVERVECHT-NOORD IS HET NA GROTE INSPANNINGEN NIET GELUKT EEN VOOR DE BEWONERS BETAALBAAR WARMTENET VAN DE GROND TE KRIJGEN. EEN EERLIJKE ENERGIETRANSITIE IS HEEL MOEILIJK. IN UTRECHT KOMT DAAR NOG BIJ DAT DE RUIMTE IN DE STAD BEPERKT IS. EN IN HET KADER VAN DE TRANSITIES IS ER JUIST OOK NOG EXTRA RUIMTE NODIG VOOR DUURZAME OPWEK MET ZON EN WIND. OM HET NOG NIET TE HEBBEN OVER ZO'N 1000 EXTRA TRANSFORMATORHUISJES.

Wat als heel veel mensen in een buurt of wijk voor de individuele oplossing kiezen en allemaal een eigen warmtepomp nemen?

Van Hooijdonk: 'Met die warmtepompen zijn twee dingen aan de hand. Ten eerste: als veel mensen ze aanschaffen, ondermijnt dat de warmtenetten. De minister moet de betaalbaarheid van de warmtenetten dus snel gaan regelen. Ten tweede hebben we hier in Utrecht te maken met netcongestie en die wordt juist door de warmtepompen veroorzaakt. Dat is ingewikkeld, want die pompen worden gesubsidieerd en we subsidiëren dus in feite de netcongestie. Het probleem zou niet zo groot zijn als warmtepompen al wat verder ontwikkeld waren, slimmer en meer aan te sturen.'

We subsidiëren in feite de netcongestie

Een ontwikkeling die de netcongestie verlicht, is lokaal energie opwekken en gelijk gebruiken. In Utrecht gebeurt dat al. Op Lage Weide is daarvoor een E-Hub gestart en ook bij de nieuwbouwprojecten wordt hiernaar gekeken. Utrecht zal niet geheel in zijn eigen stroom kunnen gaan voorzien, daarvoor heeft de stad niet voldoende oppervlak. Maar eigen warmte is in de toekomst wellicht wel haalbaar.

Zo eindigt het gesprek met wat perspectief. De warmtetransitie in een gemeente is een ingewikkeld, maar niet onmogelijk proces. De opvolger van Lot van Hooijdonk kan voort op het door haar bereide pad. ■



RUIMTE VOOR VERWONDERING EN GESPREK

Interview met Matthijs Schouten

TEKST TITIA VAN LEEUWEN
BEELD JASPER TEN TUSSCHER

Matthijs Schouten is emeritus hoogleraar, bioloog en filosoof. Hij noemt zichzelf een student van het boeddhisme en beoefent en onderwijst boeddhistische meditatie. Op Springtij was hij aanwezig als plenaire spreker en om te reflecteren bij de verschillende discussiesessies. Met als centrale boodschap: 'De enige manier waarop we een duurzame toekomst voor onszelf én voor alle andere bewoners van de aarde kunnen creëren, is door onze relatie met de natuur volledig te herzien.' Een van de Springtij-sessies waarbij Schouten betrokken was, ging over de omgang met populisme.

Een eerste vraag die daarbij opkomt is: hoe verhoudt boeddhisme zich met populisme?

'De voedingsbodem voor populisme is angst en onzekerheid. Boeddha zei: "Angst, onzekerheid en zelfzucht zijn de diepste wortels van lijden." Dit moet je onder ogen zien om je vandaaruit te kunnen herverbinden met de wereld. Dat is de kern van het boeddhisme. Populisme is een uiting van pijn, onvrede en angst en van niet gehoord en gezien worden. In plaats van populistten te veroordelen, moet je in met ze gesprek gaan over die onzekerheden. Maar als die populistten de leiders zijn, dan is er nog iets anders aan de hand: dan komt er macht bij. Er is een inherent probleem met macht. Het gaat populistische leiders helemaal niet om het lenigen van pijn. Ze hebben baat bij de pijn van mensen om hun eigen macht te stabiliseren. Macht is verslavend.'

Populisme is een uiting van pijn, onvrede en angst

Wat kan een gesprek met volgers van populistten opleveren?

'Ik heb veel over de wereld gereisd. En veel mensen gezien die onder het bestaansniveau moeten leven. Maar ze hadden toch een tuintje met behalve voedselgewassen ook bloemen. Die bloemen vinden ze mooi. Het zit bij wijze van spreken in onze genen om bloemen mooi te vinden. Op bijeenkomsten waarop Staatsbosbeheer met de omgeving sprak, liet ik vaak een sheet zien met de bedreigde soorten. Ik vroeg dan welke planten en dieren dan maar het eerst moesten uitsterven door het gebrek aan financiën voor natuurbeleid. Dan wees niemand een soort aan, want niemand wil verantwoordelijk zijn voor het uitsterven van een soort. En dan wordt het een ander verhaal. Dan kom je uit die gepolariseerde setting. Dan kom je bij de schoonheid, bij het ontroerd zijn. In dat domein is altijd een gesprek mogelijk.'

Zo'n zes jaar geleden vond een nogal gepolariseerde discussie plaats over de grote grazers in de Oostvaardersplassen, waarvan er veel stierven in de winter. Actievoerders eisten dat de dieren zouden worden bijgevoerd.

'Wij kregen als Staatsbosbeheer de opdracht om niet aan die discussie deel te nemen, omdat de verantwoordelijkheid voor het natuurbeheer bij de provincie was neergelegd. Ik kreeg toen een uitnodiging van de Universiteit van Amsterdam. Die heb ik aangenomen, want voor studenten mag ik als hoogleraar wel spreken. Toen heeft Staatsbosbeheer beveiliging voor me geregeld, want het bleek een publiek debat te zijn. In de zaal zaten veel actievoerders. Ze begonnen me voor kampbeul uit te schelden en daarop hebben we het debat stopgezet. Toen we naar buiten gingen, stonden die actievoerders er nog en ben ik, tegen de waarschuwingen van de beveiligers in, met ze gaan praten. Ik vertelde dat ik graag wilde weten waarom ze zo geraakt waren, waar hun emotie vandaan kwam. De een vond het landschap lelijk en wilde liever een agrarisch landschap. De ander had het over dierenleed. Toen heb ik duidelijk gemaakt dat ik dat ook zo voelde. Ik vond hun emoties heel valide. We zijn daarover in gesprek gegaan. Een man fulmineerde over het lijden van die arme dieren, maar ik herkende hem als een jager. "Maar ik jaag humaan," zei hij, waarop het gesprek verder ging over de vraag wat humaan is. Aan het eind vroegen de actievoerders of ik vaker met ze zou willen praten.'

Wat vind je van de beweging om de natuur een stem te geven?

'Dat idee is al in de jaren zeventig van de vorige eeuw naar voren gekomen. Voor mij is het belangrijk om de wereld om ons heen te zien als een wereld van medesubjecten. We hebben hier in het Westen de natuur geobjectiveerd als iets voor gebruik door de mens. Het recht van natuur op bestaan is vertaald in wat natuur voor ons kan betekenen. Voor veel andere culturen is de natuur een medesubject van de mens. Om hier ook zover te komen, zijn om te beginnen veel gesprekken nodig. Hoe je het precies juridisch vertaalt en wie de natuur dan vertegenwoordigt, is nu nog niet interessant.'

Waarin wijkt 'een stem geven' af van de huidige juridische bescherming?

'We hebben het over het rechtspersoon zijn en dat kan volgens ons recht alleen als je wils- en handelingsbekwaam bent. We maken wetten voor natuurbescherming op basis van onze menselijke gezichtspunten. De natuur zelf is geen rechtspersoon, maar is in zekere zin wel wilsbekwaam. Kijk maar naar een merel die haar jongen voedt: ze wil iets, namelijk de jongen beschermen en grootbrengen. We moeten af van natuurbescherming op basis van onze menselijke interpretatie.'



In Wageningen hebben we nu het onderwijsprogramma Wild perspectives, waarin studenten zich een week lang verplaatsen in een boom of een dier. Daarna volgt een gesprek waarin ze het woord voeren vanuit het wezen dat ze die week probeerden te zijn. Ze kijken dan niet meer als mens naar de wereld en hebben daardoor een andere interactie met de natuur. Je op die manier inleven is een goede manier om de natuur een stem te geven. Ik weet niet of het uiteindelijk effectiever is dan wat we nu met de juridische bescherming doen. Maar het is heel belangrijk de natuur te zien als medesubject.’

Een andere beweging is het vermarkten, ook Staatsbosbeheer moest een marktpartij worden.

‘In die bewuste kabinetsperiode van Rutte 1 zijn twee enorme bezuinigingen doorgevoerd: op cultuur en op natuur. De cultuursector heeft enorm geprotesteerd en die bezuinigingen zijn daarop deels teruggedraaid. Rond natuur bleef het erg stil en de bezuinigingen op dat vlak zijn gewoon doorgevoerd. Dit betekende bijvoorbeeld dat Staatsbosbeheer meer dan de helft van zijn inkomsten verloor. We moesten daardoor inkomsten uit de markt gaan halen en daarop waren we helemaal niet ingesteld. Het is ons niet makkelijk gevallen en we worstelen er nog steeds mee.

Ik vind dat je het algemeen belang moet borgen met algemene publieke middelen. Want zoals Dorien Pessers zei: “De markt reguleert niet, de markt vertrapt met harde voet.” Wat het zwakst is, wordt het eerst vertrapt en dat is onder meer natuur.’

De huidige regering lijkt dat ook te gaan doen.

‘De huidige regering is visieloos, heeft geen wereldbeeld. Wat erachter zit, is rancune. Dat is erg gevaarlijk. En dit terwijl meer

dan driekwart van de Nederlanders natuur belangrijk vindt, dat weten we uit allerlei onderzoek. Dat gaat dan niet over biodiversiteit of zeldzame soorten, maar over lekker naar buiten gaan en in het groen zijn. Dat wordt hogelijk gewaardeerd. Eigenlijk moeten we het woord natuur afschaffen, want heeft een scheidende werking. Natuur is daarbij iets anders dan de mens en wordt niet gezien als medesubject. We hebben haar geobjectiveerd en dat brengt geen beweging. Eigen ervaring brengt wel bewogenheid en beweging.’

De natuur is medesubject

Ben je nog hoopvol?

Ik ben zeker hoopvol. Ik ben een kind van de jaren zestig en zeventig en wij droomden van een nieuwe wereld. Er ontstond bewustzijn dat we de aarde beschadigen, dat het niet goed gaat. Ook toen bestond al de gedachte dat de natuur rechten dient te hebben. Dat heeft uiteindelijk veel opgeleverd, zoals in 1990 het natuurbeleidsplan met de ecologische hoofdstructuur. Dat was een niet langer defensief, maar offensief plan voor de natuur als krachtige partner. Iets dergelijks gebeurde ook internationaal. Maar vanaf het begin van deze eeuw kachelde het in en werd natuur weer vooral beschouwd als een kostenpost. Dat komt volgens mij doordat we de natuur verstandelijk en afstandelijk zijn gaan benaderen. We zijn de natuur steeds beter gaan kennen, maar op een rationele en weinig betrokken manier. Het debat is daardoor abstract gebleven.’

Handelen vanwege de liefde voor het leven

En verandert er nu wel wat?

'Ja, ik zie veel nieuwe initiatieven bij jongeren, bedrijven en kunstenaars. Het gaat over verwondering en schoonheid, daar zit de grootste uitdaging voor de komende tien jaar. We moeten ons hart laten spreken. Begrippen als kritische depositiewaarde en biodiversiteit vertellen ons wel wát we moeten doen, maar niet waaróm, namelijk vanwege de liefde voor het leven. We zitten nu tegen allemaal kantelpunten aan in de economische systemen, de natuur en het klimaat. Mensen voelen dat er iets echt aan het veranderen is en dat roept angst en onzekerheid op. En dan, leert de historie, grijpen mensen terug naar vroeger, naar autocratische leiders, naar veiligheid. Het huidige kabinet is een uiting van die angst en onzekerheid. Terug naar vroeger

is ook wat Trump wil. De geschiedenis leert dat aan een grote shift vaak chaos voorafgaat waarbij allerlei structuren in elkaar vallen. Dat zien we nu gebeuren: mensen geloven niet meer in de rechtsorde, niet in de politiek. Tegelijkertijd vormen zich overal cultuureilanden, en die zullen een nieuwe constellatie gaan vormen. Er is een theorie die stelt dat je niet meer dan 25% andersdenkenden in de samenleving nodig hebt voor een paradigmashift. Volgens sommige onderzoeken zijn we in Nederland al over deze 25% heen, maar we zien die paradigmashift niet. Ik denk dat dit komt doordat we allemaal in onze eigen bubbel zitten. Zolang die bubbels elkaar niet ontmoeten, kan er geen gemeenschappelijkheid ontstaan. Maar als ze elkaar ontmoeten, dan gaat het razendsnel.' ■

OMWONENDEN, DIE WINDMOLENS OP LAND ZIJN ÉCHT NODIG

Lokaal energie opwekken én gebruiken heeft veel voordelen. Plaats windmolens daarom niet alleen op zee, maar zeker ook op land.

TEKST HANS-PETER OSKAM (NETBEHEER NEDERLAND), JAN VOS (NEDZERO), OLOF VAN DER GAAG (NEDERLANDSE VERENIGING DUURZAME ENERGIE), SIWARD ZOMER (ENERGIE SAMEN)

Het kabinet wil windmolens zo veel mogelijk op zee plaatsen in plaats van op land. Windparken in de Noordzee zijn inderdaad belangrijk, maar ook op land moet meer windenergie worden opgewekt. Dat is een kwestie van nationaal belang. Het vermindert stuwingsdruk op het stroomnet, versterkt de nationale veiligheid, bevordert de Nederlandse energie-autonomie en helpt om onze energiekosten laag te houden. Onderkant formulier

Welwillende coöperaties, lokale gemeenschappen, veel bedrijven en netbeheerders worden nu al belemmerd door een gebrek aan lokale opwekcapaciteit. Als het kabinet ontwikkeling van windenergie op land ondersteunt, kan dat een belangrijke rol spelen in het verminderen van netcongestie. Dit is een van de grootste uitdagingen in de huidige energiemarkt: door filevorming op het net sluit het aanbod van elektriciteit niet altijd aan op de vraag. Soms is er te veel, soms te weinig.

STROOMUITVAL

Netcongestie maakt de energierekening van burgers en bedrijven hoger en kan zelfs tot uitval van het energienetwerk leiden. Met windmolens op land kun je lokaal energie opwekken en die direct gebruiken in de omgeving. Dit verlaagt de druk op het landelijke stroomnet, omdat er minder energie over grote afstanden getransporteerd hoeft te worden. In Utrecht werkt Stedin bijvoorbeeld samen met lokale partners om windmolens te plaatsen in gebieden met hoge energievraag. Op die manier wordt Utrecht minder afhankelijk van energie-import. In Ermelo doet Liander iets soortgelijks door vijf windmolens te ondersteunen die lokaal opgewekte stroom direct aan de omgeving leveren.

Dat is ook van belang voor de nationale veiligheid. Door meer zelfvoorzienend te zijn in energie wordt Nederland minder afhankelijk van fossiele brandstoffen en buitenlandse energieleveranciers, en minder kwetsbaar voor geopolitieke span-



ningen die de energievoorziening kunnen verstoren. Wind op land draagt bij aan de versterking van de defensieve positie van Nederland door een stabiele en lokale energiebron te bieden. Bovendien kan de energie die lokaal wordt opgewekt dienen als back-up bij noodsituaties, zoals natuurrampen of andere crises.

Windenergie op land draagt daarnaast bij aan een betere luchtkwaliteit. In tegenstelling tot fossiele brandstoffen produceert het geen schadelijke uitstoot zoals stikstofoxiden of fijnstof. En er is nauwelijks water voor nodig, vergeleken met kolen- en kerncentrales, die veel water verbruiken.

PRIJSPIEKEN DEMPEN

Energie-autonomie van Nederland is daarnaast vanuit financieel oogpunt belangrijk. De stijgende kosten van geïmporteerde energie hebben direct gevolgen voor de Nederlandse economie en huishoudens. Lokale energiebronnen zoals windmolens dragen juist bij aan stabiele, voorspelbare kosten: een groot pluspunt in een tijd waarin de prijzen van fossiele brandstoffen

enorm schommelen. Zo helpt de uitbreiding van hernieuwbare energiebronnen om prijsspieken tijdens hoge vraag te temperen, waardoor Nederland minder blootgesteld is aan de grillen van de internationale energiemarkt.

Autonome energieopwekking is een strategische stap richting een toekomstbestendige en veerkrachtige economie. Vooral windenergie, een van de goedkoopste manieren om elektriciteit op te wekken, kan daar een belangrijke rol in spelen.

Ondanks de voordelen van wind op land stuiten nieuwe projecten vaak op bezwaren van omwonenden. Dat is begrijpelijk vanuit individueel perspectief, maar voor ons land blijft windenergie op land belangrijk. Het is immers van groot belang dat bedrijven een aansluiting op het elektriciteitsnet kunnen krijgen en dat burgers een woning kunnen bouwen in een wijk die op het net kan. Het vinden van een balans tussen de belangen van bewoners en de noodzaak voor energie van eigen bodem is cruciaal voor onze toekomst. ■

CLIMATE LITIGATION EN FAIR SHARE: HOE SNEL MOET DE OVERHEID KLIMAATVERANDERING TEGENGAAN?

TEKST ALI AL KHATIB, SENIOR ASSOCIATE STIBBE EN
TESS LINDERS, PROFESSIONAL SUPPORT LAWYER STIBBE

Overheden zijn verplicht om klimaatverandering tegen te gaan. Hierover gaf onder meer het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) op dinsdag 9 april 2024 uitsluitel in de uitspraak *Zwitserse KlimaSeniorinnen*. Op dit moment lopen verschillende juridische procedures over de vraag hoe snel overheden de uitstoot van broeikasgassen moeten reduceren om aan deze verplichting te voldoen. De uitkomst van die procedures kan gevolgen hebben voor het tempo waarin overheden en bedrijven klimaatneutraliteit (een netto nul uitstoot) moeten bereiken.

Met de uitspraak van het EHRM is echter geen einde gekomen aan climate litigation (klimaatrechtzaken). In verschillende procedures eisen onder meer milieuorganisaties dat de overheid het klimaatbeleid verder aanscherpt door zo snel mogelijk (bijvoorbeeld in 2030) zogeheten klimaatneutraliteit te bereiken. In dit artikel gaan wij in op twee van die procedures: de zaak van *Bonaire en Greenpeace tegen Nederland* bij de rechtbank Den Haag en de zaak van een milieuorganisatie tegen vier Belgische overheden bij het Brusselse Hof van Beroep. Deze procedures kunnen grote gevolgen hebben voor het Nederlandse klimaatbeleid.

'BILLIJKE' VERDELING KLIMAATINSPANNING IN HET VN-KLIMAATVERDRAG EN DE OVEREENKOMST VAN PARIJS

In het VN-Klimaatverdrag zijn algemene verplichtingen en beginselen neergelegd om huidige en toekomstige generaties te beschermen tegen klimaatverandering. Zo is bepaald dat overheden op basis van billijkheid (equity) klimaatverandering en de nadelige gevolgen daarvan moeten tegengaan. Hierbij moeten ontwikkelde landen het voor-

touw nemen, waarbij rekening moet worden gehouden met de specifieke behoeften en bijzondere omstandigheden van ontwikkelingslanden (art. 3). In de Overeenkomst van Parijs wordt eveneens gewezen op billijkheid en het beginsel van gezamenlijke, doch verschillende, verantwoordelijkheden (art. 2, tweede lid).

Hoe vervolgens te komen tot een billijke verdeling van de mondiale inspanning om klimaatverandering tegen te gaan, is in het VN-Klimaatverdrag en in de Overeenkomst van Parijs niet concreet uitgewerkt. De bepalingen geven uitgangspunten, maar behoeven nadere invulling. Zo moeten staten bij het formuleren van de nationale bijdrage aan de oplossing van het klimaatprobleem een zo hoog mogelijk ambitieniveau in acht nemen (art. 4, derde lid, Overeenkomst van Parijs). Tevens is bepaald dat ontwikkelde staten het voortouw dienen te nemen door zich te verplichten tot absolute emissiereductiedoelen voor de gehele economie en bij de mobilisering van klimaatfinanciering (art. 4, vierde lid resp. art. 9, derde lid, Overeenkomst van Parijs; art. 3, eerste lid, VN-Klimaatverdrag) en dat ondersteuning moet worden verleend aan ontwikkelingslanden (art. 4, vijfde lid, Overeenkomst van Parijs; art. 4, derde lid e.v. VN-Klimaatverdrag).

Het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), een VN-organisatie die risico's van klimaatverandering in kaart brengt, geeft in een rapport van 2022 aan dat andere mechanismen en actoren (de rechtspraak en de klimaatwetenschap) een belangrijke rol hebben om equity principles (billijkheidsbeginselen) te ontwikkelen (IPCC 2022, AR6, Working Group III, Mitigation of Climate Change, p. 1468):

'Equity is critical to addressing climate change, including through the Paris Agreement (Klinsky et al. 2017), however, since the political feasibility of developing equity principles within the climate change regime is low, the onus is on mechanisms and actors outside the regime to develop these (Lawrence and Reder 2019). Equity and fairness concerns are being raised in national and regional courts that are increasingly being asked to determine if the climate actions pledged by states are adequate in relation to their fair share (The Supreme Court of the Netherlands 2019; European Court of Human Rights 2020; German Constitutional Court 2021), as it is only in relation to such a 'fair share' that the adequacy of a state's contribution can be assessed in the context of a global collective action problem (Section 13.5.5). Some domestic courts have stressed that as climate change is a global problem of cumulative impact, all emissions contribute to the problem regardless of their relative size and there is a clear articulation under the UNFCCC and Paris Agreement for developed countries to "take the lead" in addressing GHG emissions (Preston, 2020). Given the limited avenues for multilateral determination of fairness, several researchers have argued that the onus is on the scientific community to generate methods to assess fairness (Herrala and Goel 2016; Lawrence and Reder 2019). Peer-to-peer comparisons also potentially create pressure for ambitious NDCs (Aldy et al., 2017).' [vetgedrukt door ons]

VRAAGSTUK VAN TEGEN- GAAN VAN KLIMAATVERAN- DERING IN DE RECHTSPRAAK

In het Urgenda-arrest heeft de Hoge Raad geoordeeld dat de concrete invulling van de klimaatverplichtingen van een Staat in beginsel behoort tot het politieke domein, maar dat onder omstandigheden sprake kan zijn van



zodanig duidelijke opvattingen, afspraken en/of consensus in internationaal verband over de verdeling van maatregelen over landen dat de rechter kan vaststellen wat in elk geval, naar zeer breed gedragen en mede in de klimaatwetenschap gefundeerde opvatting van staten en internationale organisaties, is aan te merken als de minimale fair share van de Staat (r.o. 6.3). De Hoge Raad gaat voor Nederland uit van een reductiepercentage van 25-40% in 2020 (zoals neergelegd in bijlage II van de Effort Sharing Decision voor Annex I-landen) en meent dat dit percentage overeenstemt met de mogelijkheden en verantwoordelijkheden van Nederland (r.o. 7.3.4). Over welk reductiepad de Nederlandse overheid moet volgen na 2020 heeft de Hoge Raad zich niet uitgelaten.

In de klimaatzaak Verein KlimaSeniorinnen Schweiz e.a. tegen Zwitserland bij het EHRM (applicatienummer 53600/20) wijzen verzoekers onder meer op bevindingen van Climate Action Tracker over de fair share van Zwitserland. De Climate Action Tracker had namelijk geconcludeerd dat Zwitserland alleen aan zijn fair share kon voldoen door de uitstoot van broeikasgassen ver onder de nul in te reduceren: '[...] that to do its fair share to limit global warming to 1.5oC, Switzerland had to reduce its GHG emissions to significantly below zero by 2030' (r.o. 78). Het EHRM is echter terughoudend en gaat niet uitgebreid in op de omvang van de fair share van Zwitserland. Het concludeert dat Zwitserland niet voldoet aan zijn klimaatverplichtingen, omdat de Zwitserse CO₂-wet van 2011 ontoereikend was en in de Zwitserse klimaatwet van 2022 concrete maatregelen ontbraken. Overigens speelt in het oordeel van het EHRM een rol dat Zwitserland met zijn huidige beleid in 2034 zijn resterende koolstofbudget zou uitputten, waarbij het EHRM verwijst naar de billijkheidsbenadering equal per capita emissions en naar

het billijkheidsbeginsel van gezamenlijke, doch verschillende verantwoordelijkheden:

'569. [...] In a scenario with a 34% reduction in CO₂ emissions by 2030 and 75% by 2040, Switzerland would have used the remaining budget by around 2034 (or 2030 for an 83% change). Thus, under its current climate strategy, Switzerland allowed for more GHG emissions than even an "equal per capita emissions" quantification approach would entitle it to use.'

'571. [...] the principle of common but differentiated responsibilities under the UNFCCC and the Paris Agreement [...]. This principle requires the States to act on the basis of equity and in accordance with their own respective capabilities. Thus, for instance, it is instructive for comparative purposes that the European Climate Law provides for the establishment of indicative GHG budgets.'

De equal per capita emissions-benadering is een van de billijkheidsbenaderingen die volgens de klimaatwetenschap kan dienen als grondslag voor een reductieverplichting. Met deze benadering wordt het resterende carbonbudget gelijk verdeeld over de wereldbevolking. Dit betekent dat het carbonbudget per land wordt bepaald door het aantal inwoners vermenigvuldigd met het per individu beschikbare budget.

LOPENDE KLIMAATPROCEDURES

In de hierna besproken lopende procedures spelen het vraagstuk omtrent de omvang van de verplichting van een Staat om klimaatverandering tegen te gaan en het bijhorende reductiepad van broeikasgassen een centrale rol.

Klimaatzaak Bonaire en Greenpeace tegen Nederland

In de klimaatzaak Bonaire en Greenpeace tegen Nederland stellen acht

inwoners van Bonaire en Greenpeace Nederland dat de Nederlandse Staat een onrechtmatige daad begaat door een gebrek aan effectief klimaatbeleid. Ze vorderen kortgezegd enerzijds adequate bescherming van (de inwoners van) Bonaire tegen de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie) en anderzijds aanscherping van de reductiepaden van nationale emissie van broeikasgassen (mitigatie). Ze stellen dat het huidige Nederlandse klimaatbeleid niet voldoet aan wat minimaal als fairshare-verplichting van Nederland kan worden aangemerkt en dat Nederland zijn fair share in de mondiaal noodzakelijke reductieopgave moet nemen gezien zijn historische emissies.

De Staat moet volgens de eisers alle maatregelen treffen die nodig zijn om de nationale emissie van broeikasgassen te reduceren. Daartoe vorderen zij primair dat de nationale emissies uiterlijk in 2030 tot netto-nul zijn gereduceerd, subsidiair een (netto) emissiereductie in 2030 van 95% ten opzichte van de Nederlandse uitstoot in 1990 en meer subsidiair een (netto) emissiereductie in 2033 van 94%, waaronder een 100% CO₂-reductie in 2033 ten opzichte van 1990 (p. 211). Binnen die emissiereductiedoelen worden de nationale emissies verminderd met de door Nederlandse internationale klimaatfinanciering gerealiseerde emissiereductie in het buitenland die aan Nederland kan worden toegerekend. Deze vorderingen gaan verder dan de huidige ambitie van de Nederlandse overheid, die neerkomt op netto klimaatneutraal zijn in 2050.

Voor de berekening van de fair share baseren de eisers zich op inzichten ontwikkeld in de klimaatwetenschap. Zij noemen onder meer het Onderzoek van Rajamani et al. (2021), het Rapport van het International Institute for Applied Systems Analyses (IIASA) (2023), het Rapport van NewClimate Institute (2022) en

de website van Climate Action Tracker (2021), waaruit ze de volgende uitgangspunten halen:

- **Van rijke landen mag relatief meer worden verwacht dan van arme landen.** Dit volgt volgens de eisers uit de billijkheidsbeginselen equity en common but differentiated responsibilities (CBDR). Deze beginselen zijn in het onderzoek van Rajamani et al. geïdentificeerd als 'eerlijkheidsbeginselen die geborgd zijn in het internationaal recht' (overigens samen met de beginselen sustainable development, special circumstances, do not harm en precaution). De beginselen equity en common but differentiated responsibilities rechtvaardigen volgens de eisers het verschil in verantwoordelijkheid: landen hebben in verschillende mate bijgedragen aan klimaatschade door huidige, historische en te verwachten uitstoot, waardoor zij ook een verschillende mate van verantwoordelijkheid dragen (randnr. 26.3).
- **Het langetermijndoel van 1,5°C is bepalend voor het resterende mondiale carbonbudget dat moet worden verdeeld.** Daarbij geven de eisers aan dat de IPCC-scenario's niet als basis mogen dienen voor de verdeling van de klimaatinspanning, omdat het IPCC geen rekening houdt met 'eerlijkheidsbeginselen' (randnr. 26.8).
- **Een land moet een zo hoog mogelijke ambitie in acht nemen, hoewel de bijdrage van een land afhangt van zijn specifieke omstandigheden.** De eisers wijzen erop dat dit ook ten grondslag ligt aan de methodologie waarvan de Climate Action Tracker uitgaat (randnr. 26.10).
- **Als de Staat niet deugdelijk motiveert waarom de eigen bijdrage voldoet aan de eerlijkheidsbeginselen, kan dat op zichzelf aanleiding zijn voor het oordeel dat geen sprake is van een fair share.** De eisers wijzen erop dat dit in het Urgenda-arrest uitdrukkelijk is vastgesteld (randnr. 26.12).

- **Effort sharing approaches die niet kunnen dienen als grondslag voor de reductieverplichting zijn grandfathering en least-cost.** Dit volgt volgens eisers uit het onderzoek van Rajamani et al., omdat de benaderingen grandfathering (verdeling koolstofbudget naar rato van eerdere uitstoot) en least-cost (reductieverplichting aan de hand van kosteneffectiviteit) geen rekening zouden houden met de beginselen van equity en CBDR en niet in lijn zouden zijn met de uitgangspunten van het VN-Klimaatverdrag en het Parijs Akkoord (randnr. 26.16).
- **Effort sharing approaches die kunnen dienen als grondslag voor de reductieverplichting zijn responsibility, capability en equal per capita emissions.** Deze benaderingen zijn volgens het onderzoek van Rajamani et al. wel geborgd in één of meerdere principes van het internationaal recht, zo stellen de eisers. Responsibility houdt in dat landen met een hogere historische uitstoot naar rato een relatief klein deel van het resterende budget krijgen, capability betekent dat landen met een hogere welvaart meer moeten bijdragen en equal per capita emissions houdt in dat het resterende carbonbudget gelijk moet worden verdeeld over de wereldbevolking (randnr. 26.18).
- **Als ieder land de meest gunstige effort sharing approach zou kiezen, raakt het 1,5°C-doel uit zicht.** De fair share van een Staat is afhankelijk van de effort sharing approach die wordt gebruikt om die fair share te berekenen. De eisers geven aan dat bijvoorbeeld de equal per capita-benadering voor een land met hoge (historische) uitstoot leidt tot een aanzienlijk gunstiger resultaat dan de berekening van de fair share van dat land op basis van historische verantwoordelijkheid (randnr. 26.19).

De eisers concluderen dat zelfs als Nederland zijn fair share uitsluitend op

basis van een per capita-benadering zou berekenen, de Nederlandse emissies in 2033 met ten minste 94% 'netto' moeten zijn gereduceerd. Dit volgt volgens de eisers uit de verschillende rapporten met fair share-analyses. Benaderingen die zowel rekening houden met historische uitstoot en capaciteit om bij te dragen als met per capita benaderingen leiden tot een reductie van 95%. Benaderingen die zijn gebaseerd op (uitsluitend) historische uitstoot en/of capaciteit concluderen dat het voor Nederland beschikbare carbonbudget al op is (randnr. 26.60).

VZW Klimaatzaak en anderen tegen België

In de Belgische zaak van belangenorganisatie VZW Klimaatzaak e.a. tegen België gaat het Brusselse Hof van Beroep (Hof) in op de omvang van de fair share van België. De verzoekers stellen dat de Belgische overheden een ambitieuzer klimaatbeleid moeten gaan voeren. Ze gaan expliciet in op de fair share van België en stellen dat de overheden hadden moeten kiezen voor een vermindering van de broeikasgasemissies van 81% (secundair 61%) in 2030 ten opzichte van 1990. Ze verwijzen eveneens naar het onderzoek van Rajamani et al. en stellen dat ontwikkelde staten, wier historische verantwoordelijkheid groot is en wier BBP per hoofd van de bevolking hoog is, hun eerlijke deel van de emissies in feite al hebben verbruikt en in principe vanaf 2030 'netto' zouden moeten stoppen met uitstoten (r.o. 186). Op basis van de billijkheidsbenadering van gelijkheid van emissies per inwoner hebben de verzoekers het percentage van 81% minder broeikasgasemissies in 2030 ten opzichte van 1990 vastgesteld. Op basis van de billijkheidsbenadering grandfathering is het percentage van 61% minder broeikasgasemissies in 2030 ten opzichte van 1990 vastgesteld, wat volgens de verzoekers het 'minimum minimorum' is om de klimaatnood effectief aan te pakken en buiten elke beoordelingsmarge valt (r.o. 189).



Het Hof is echter terughoudend en geeft aan dat het beginsel van machtscheiding het Hof verbiedt om een reductiepercentage van broeikasgassen vast te stellen die het wenselijk of billijk acht in het licht van de historische verantwoordelijkheid van België. Het Hof kan enkel beoordelen of de Staat voldoende passende en redelijke maatregelen heeft genomen, rekening houdend met de kennis die op dat moment beschikbaar was (r.o. 190). Gelet op het gebrek aan politieke consensus over welke verdeelsleutel 'billijk' is, kan het Hof verder enkel rekening houden met een verdeelsleutel die het minst beperkend is voor de Staat (r.o. 192).

Op grond van de beste beschikbare klimaatwetenschap, het voorzorgsbeginsel en internationale politieke consensus kan het Hof in dit geval niet concluderen dat alleen een scenario van een vermindering van de broeikasgasemissies van 61% in 2030 ten opzichte van 1990 verenigbaar zou zijn met de ver-

plichtingen die de Staat heeft op grond van de artikelen 2 en 8 EVRM (r.o. 195 en r.o. 214). Het Hof overweegt dat gezien (i) de consensus binnen de Europese Unie om broeikasgasemissies tegen 2030 met minstens 55% te verminderen ten opzichte van 1990 en (ii) het feit dat de Belgische Staat zich in een gunstigere positie bevindt dan veel andere Europese Staten wat betreft zijn vermogen om bij te dragen, er geen twijfel bestaat dat de reductie van 55% een minimum is als het land zijn verplichtingen inzake de bescherming van mensenrechten wil nakomen (r.o. 202).

Het Hof deed op 30 november 2023 uitspraak, oordeelde dat het klimaatbeleid van de federale Staat en het Brusselse en Vlaamse gewest onrechtmatig is en legde een gerechtelijk bevel op om minimaal 55% broeikasgasemissiereductie te realiseren in 2030. Op 18 april 2024 heeft het Vlaamse gewest (als enige) cassatieberoep aangetekend.

TOT SLOT: WAT ZIJN DE MOGELIJKE GEVOLGEN VOOR BEDRIJVEN?

In de besproken procedures wordt de vraag gesteld of ontwikkelde landen gelet op hun fair share niet al (veel) eerder dan in 2050 klimaatneutraal moeten zijn. Hoewel deze procedures tegen overheden worden gevoerd, zijn ze ook van belang voor ondernemingen, aangezien ze de overheid kunnen dwingen tot het treffen van strengere maatregelen. Indien de rechter concreet oordeelt dat klimaatneutraliteit eerder (dan 2050) moet worden bereikt, kan dit resulteren in verscherpte regelgeving en reductieplichtingen voor bedrijven. Het is dus voor zowel overheden als bedrijven van belang om deze procedures in de gaten te houden. ■

ENERGIEBRONNEN

ENERGIETRANSITIE: MONDIAAL RECHTVAARDIG?

TEKST FRANS A. VAN DER LOO

Voor de voortgang van de energietransitie hebben we in toenemende mate het 'mondiale Zuiden' nodig: kobalt en lithium voor batterijen in de elektrische auto's, zeldzame metalen voor magneten in windturbines. Over waterstof maakt de overheid afspraken met verschillende landen. Ook die kant van de energietransitie moet klimaatrechtvaardig verlopen. Hoe voorkomen we neokolonialisme?

'Het moet anders,' stelde het vorige kabinet in de nieuwe Afrika-Strategie (2023). We moeten toe naar een gelijkwaardige economische ontwikkeling, zeker ook met het oog op de toenemende competitie met China en Rusland in Afrika. De Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV) spreekt van 'klimaatrechtvaardigheid als noodzaak'. Mooie woorden, maar hoe gaan we daar in de praktijk mee om?

Gelijkwaardigheid begint ermee de wensen en prioriteiten van beide kanten helder te hebben. Voor Europa en Nederland betreft dat vooral grondstoffen en waterstof, maar wat zijn de prioriteiten van Afrika? Energy access en 'groene industrialisering' staan dan meestal bovenaan, zoals in de conclusies van de African Climate Summit van 2023. Europa en Afrika hebben dus verschillende prioriteiten en een equal partnership zal moeten werken met een brede agenda. We zullen moeten samenwerken op beide fronten, op handel én ontwikkeling.

Europa en Afrika hebben verschillende prioriteiten

Ook op projectniveau dient er gelijkwaardigheid te zijn. Laat grondstoffenwinning of waterstofproductie gepaard gaan met regionale ontwikkeling. Zet bijvoorbeeld een batterijenfabriek in het grondstofland zelf neer, zodat daar meer verdiend wordt en er meer banen komen. Maak zo veel mogelijk een Afrikaans bedrijf met (mede-) eigendom en verdiensten. Bouw een lokale toeleveringsketen op en zorg voor goede kennisoverdracht en opleiding. Een gepland waterstofproject in Namibië heeft bijvoorbeeld een zon/windpark nodig dat meer stroom gaat produceren dan het totale nationale stroomverbruik. Laat dat park dan meteen ook stroom aan de regio leveren. Marokko wil graag waterstof produceren en kan dat ook heel goed gebruiken voor de eigen kunstmestindustrie, dus combineer export met lokaal gebruik.

Natuurlijk dient bij grondstof- of waterstofprojecten ook netjes gewerkt te worden. En daar schort het nogal eens aan. Voorkom milieuvervuiling, onttrek geen water aan de lokale landbouw, verjaag lokale bevolking niet, respecteer mensenrechten, zorg voor goede arbeidsomstandigheden en werkgelegenheid en geef vrouwen en jongeren daarbij volop kansen. We proberen wel dit in goede banen te leiden met regelgeving zoals Internationaal Verantwoord Ondernemen (IMVO), maar de controle en handhaving daarvan moeten veel strenger. Ook dat is gelijkwaardig samenwerken.

Ten slotte: wij zullen hier in het 'mondiale Noorden' ons huiswerk moeten doen: zo zuinig mogelijk omgaan met energie en grondstoffen en alles zo efficiënt mogelijk. Elektrisch rijden oké, maar niet in grote, zware SUV's. Europa moet niet alleen klimaatneutraal worden, maar ook circulair. En misschien moeten we bovendien matigen en gaan bewegen in de richting van sufficiency, degrowth, consuminderen. Ook dat hoort bij gelijkwaardig samenwerken. ■

ENERGIETRANSITIE EUROPA-AFRIKA: HOEZO GELIJKWAARDIG?

Een webinarserie van GroenLinks Milieunetwerk en PvdA Duurzaam

■ 13 november 2024 - 12 maart 2025

Om neokolonialisme te voorkomen, moet onze energietransitie op een gelijkwaardige en klimaatrechtvaardige manier verlopen. Hoe doen we dat concreet? En welke politieke actie is hiervoor nodig? In deze webinarserie wordt daarop ingegaan.

Lees het programma hier:



ENERGIECOACHES: FRONTSOLDATEN VAN DE ENERGIETRANSITIE

Siward Zomer

Als we de energietransitie willen versnellen, is het essentieel dat we onze energiecoaches de erkenning geven die ze verdienen. Zij zijn de frontsoldaten op het slagveld van verduurzaming, het eerste aanspreekpunt voor bewoners die willen weten hoe ze hun buurt kunnen verduurzamen. De rol van energiecoaches is cruciaal, niet alleen als adviseurs, maar ook als bruggenbouwers tussen de gemeente, de coöperaties en de bewoners.

Een eerlijk advies is het halve werk. Dit is meer dan een cliché; het is de kern van wat energiecoaches doen. Ze bieden de vertrouwensband die nodig is om bewoners te overtuigen om de stap naar verduurzaming te zetten. In de warmtetransitie, waarvoor we uiteindelijk achter iedere voordeur aan de slag moeten, is dit vertrouwen onmisbaar. Als een bewoner een eerlijk advies heeft ontvangen van een energiecoach, is de kans groter dat hij of zij openstaat voor verdere stappen die de energiecoöperatie in de wijk of regio gaat organiseren. Eerlijk advies is een krachtig instrument dat de vaak terughoudende houding van bewoners kan helpen overwinnen.

Gemeenten en coöperaties doen er dan ook goed aan om te investeren in het opleiden van energiecoaches. Hoe meer goed opgeleide coaches er zijn, hoe meer bewoners we kunnen bereiken. Bij de aanleg van een warmtenet is het cruciaal dat een groot deel van de bewoners meewerkt. Als 10 tot 15 procent van de bewoners dat weigert, is de aanleg van zo'n net vaak onhaalbaar. De inzet van energiecoaches kan een groot verschil maken door bewoners te informeren en motiveren, maar ook door de bouwkundige informatie op te halen die nodig is om een warmtenet betaalbaar te ontwikkelen.



Siward Zomer is voorzitter van de Coöperatie Energie Samen U.A., de Nederlandse koepel en belangenorganisatie van energiecoöperaties. Hij is tevens bestuurder van de Europese federatie van energiecoöperaties REScoop.eu en oprichter en bestuurder van de lokale coöperaties De Groene Hub U.A. en MeerEnergie U.A.

Energiecoaches staan in de frontlinie van het verduurzamingsproces

Energie Samen biedt diverse opleidingen aan voor deze belangrijke rol. Van basisopleiding tot gespecialiseerde trainingen, er zijn mogelijkheden voor iedereen die zich wil inzetten voor de energietransitie. Zo kunnen we de impact van energiecoaches vergroten en hen beter voorbereiden op de uitdagingen waar ze voor staan.

Laten we meer aandacht besteden aan recente praktijkvoorbeelden die de waarde van energiecoaches aantonen. Succesverhalen uit de wijken zijn inspirerend en kunnen dienen als model voor andere gemeenschappen. Door deze verhalen te delen, kunnen we niet alleen de effectiviteit van energiecoaches aantonen, maar ook anderen aanmoedigen om soortgelijke initiatieven te starten.

De energietransitie is een gezamenlijke inspanning en energiecoaches staan in de frontlinie van het verduurzamingsproces. Ze zijn daarmee een sleutel tot succes. Laten we in hen investeren, hen ondersteunen en hun werk waarderen. Alleen dan kunnen we samen de stap naar een duurzame, eerlijke toekomst zetten. ■

HET ONDERSTEUNEN VAN EEN EERLIJKE ENERGIETRANSITIE

TEKST LEX BAGGERMAN, ENERGIE SAMEN

Energie Samen helpt energiecoöperaties bij het realiseren van een eerlijke en inclusieve energietransitie voor iedereen. Het ondersteunen van bewoners en gemeenten is hiervan een belangrijk onderdeel. Energie Samen biedt daarom opleidingen aan voor energiecoaches, waardoor steeds meer mensen zich kunnen inzetten voor een duurzame toekomst. Voor gemeenten en coöperaties is het van belang om te blijven investeren in deze opleidingen. Hoe meer energiecoaches er zijn, hoe meer deuren er open zullen gaan voor de energietransitie.

Energiecoaches komen achter de voordeur en activeren bewoners om te verduurzamen. De (gewenste) acties worden vastgelegd in een woningdossier, het Hoomdossier. Met deze informatie weet de bewoner precies wat er nodig is en wat past binnen zijn budget.

Het Hoomdossier laat zien wat nodig is om te verduurzamen



Ook voor gemeenten is de informatie in het Hoomdossier handig, maar voor hen is een grotere plaatje wenselijk om te zien waar ze staan in de uitdaging om voor 2050 klimaatneutraal te zijn. Econobis, een slim, coöperatief CRM-systeem van Energie Samen, is gekoppeld aan het Hoomdossier en geeft dit inzicht. Het maakt duidelijk wat er al is gedaan en wat de gemeente en de bewoners nog moeten doen om een eerlijke energietransitie te realiseren.

Meer weten over het leertraject energiecoach?
hoom.nl/leertraject-energiecoach



Meer weten over Econobis?
econobis.energiesamen.nu



LOCAL4LOCAL: EEN EERLIJK EN COÖPERATIEF ENERGIETRANSITIEVERHAAL

TEKST MONIEK ROMIJN-JANSINK, ENERGIE SAMEN

Het kerstverhaal van Ebenezer Scrooge, de gierige zakenman uit Charles Dickens' beroemde 'A Christmas Carol', wordt elk jaar opnieuw verteld. In de klassieke vertelling wordt Scrooge geconfronteerd met zijn hebzucht en egoïsme. Hij wordt bezocht door geesten die hem zijn verleden, heden en toekomst tonen en krijgt een kans om zijn leven te veranderen. Dit verhaal, waarin hebzucht tegenover medemenselijkheid en gemeenschapszin staat, is ook toepasbaar op een belangrijk aspect van onze samenleving, namelijk de energietransitie. Er zijn binnenlandse en buitenlandse commerciële energiebedrijven die net zoals Scrooge ten koste van anderen extra rijk proberen te worden, en wel van de energie van bronnen die van ons allemaal zijn: onze zon, wind en warmte. Gelukkig zijn er alternatieve routes om die energie wel eerlijk te verdelen. Er ligt voor politiek Den Haag en het commerciële speelveld een enorme kans om onze gezamenlijke toekomst positief te veranderen door te kiezen voor een eerlijke energietransitie en de Local4Local-aanpak (zie PONT vakblad energie & duurzaamheid nr. 2024-2) te omarmen en te ondersteunen.

WAT ALS WE HET NIET DOEN?

Wat als we de huidige route blijven bewandelen en toestaan dat commerciële energiebedrijven nog rijker worden met de duurzame energie die van ons allemaal is? Dan zal de energierekening voor iedereen blijven oplopen, blijven we afhankelijk van de internationale, fluctuerende markt, zal de verduurzaming van onze energievoorziening achterblijven, blijven we tegen de grenzen van ons stroomnet aanlopen en zal de gemeenschapszin, die vandaag de dag wenselijker is dan ooit tevoren, ver te zoeken zijn.

Het is nu tijd voor een nieuwe koers

Net zoals Scrooge, die geen oog had voor de behoeftes van de mensen om hem heen, lijken sommige energiebedrijven enkel geïnteresseerd in winstmaximalisatie, ongeacht de effecten op het milieu of de huishoudens die worstelen om de eindjes aan elkaar te knopen. Scrooge werd één keer gewaarschuwd door de drie geesten, maar de energie-industrie en de beleidsmakers op dit vlak krijgen al jaren duidelijk signalen dat de koers gewijzigd moet worden. Dat klimaatverandering serieuze gevolgen heeft voor de aarde en dat onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen moet stoppen, is al lang bekend. De samenleving schreeuwt steeds harder om verantwoorde, duurzame en eerlijke keuzes van onze overheid en bedrijven en kiest zelf ook steeds bewuster. De toenemende individualisering en het grillige klimaat maken dat steeds meer burgers elkaar opzoeken in energiegemeenschappen. De erkenning van deze energiegemeenschappen in de nieuwe Energiewet is misschien wel het duidelijkste signaal dat het nu tijd is voor een nieuwe koers.



EN WAT ALS WE HET WÉL DOEN?

Het verhaal van Ebenezer Scrooge leert ons dat er altijd een kans is op verandering. Net zoals Scrooge zijn hart opende en zich verbond met de mensen om hem heen, hebben we bij de energietransitie ook een keuze. We kunnen doorgaan met de huidige status quo van winstmaximalisatie door commerciële bedrijven, waarbij de kosten vooral bij de consument terechtkomen, of we kunnen kiezen voor een transitie naar een lokaal, eerlijk en duurzaam energiesysteem, geleid door coöperaties en gemeenschappen. Vanuit Local4Local wordt op een eerlijke manier gekeken naar het delen van zowel energie als netcapaciteit en werken energiecoöperaties en -dienstverleners zonder winstoogmerk samen om dit te realiseren.

Windenergie Noordzee grotendeels in buitenlandse handen

Een mooi voorbeeld is uitgewerkt door het Friese Energie Ontwikkelingsnetwerk (FREON), waarin lokale energiecoöperaties, grondeigenaren, bedrijven en maatschappelijke organisaties samenwerken en vraag en aanbod koppelen en zo veel mogelijk balanceren. Hierbij wordt zowel gekeken naar de vraag naar energie (nu en straks), de gelijktijdigheid en de prijzen van lokale stroom in lokaal eigendom als naar het delen van infrastructuur en netcapaciteit. Zo ontstaat toegang tot energie voor eerlijke en stabiele prijzen, wordt nieuwe opwek toegevoegd en wordt gekeken naar de noodzaak van flexibiliteit, opslag en het delen van netaansluitingen en infrastructuur. Het goed organiseren en uitvoeren van de afspraken op dit vlak zijn belangrijke taken van de energiegemeenschap en daarvoor zijn draagvlak en financiële ondersteuning vanuit politiek Den Haag essentieel.

DE COÖPERATIEVE KETEN SLUITEN: WIND OP ZEE

Naast ondersteuning in beleid en kapitaal is er nog een essentiële schakel nodig om de coöperatieve keten te sluiten en het structureel delen van energie mogelijk te maken. Dat is de ondersteuning van lokale opwek met windenergie van de Noordzee. Op land waait het lang niet altijd, maar op zee wel. De koers die is ingezet door het kabinet biedt energiecoöperaties (nog) geen ruimte om een windmolenpark op zee te realiseren. De laatste kavel IJmuiden Ver Beta, waarvoor het coöperatief initiatief Onze NoordzeeStroom ook in de race was, is gewonnen door Vattenfall en een Deense investeerder. Deze uitslag betekent dat de Nederlandse burgers en bedrijven via energiecoöperaties geen rechtstreekse toegang krijgen tot de duurzame energie van onze Noordzee. Hierdoor hebben zij geen zekerheid over de toegang tot duurzame energie van zee tegen een stabiele en eerlijke prijs. Ook het eigendom van de energie van de Noordzee blijft vooralsnog buiten het bereik van de inwoners en bedrijven van Nederland, terwijl voor duurzame opwek op land actief gestreefd wordt naar maar liefst 50% lokaal eigendom. De windenergie van de Noordzee ligt momenteel grotendeels in buitenlandse handen. Een gemiste kans.

Maar er is, net als in het verhaal van Scrooge, hoop. De komende drie jaar komen er weer drie tenders aan voor de bouw van windparken op zee. Energie Samen zet zich met Windunie als een geest van de toekomst in om de tendercriteria te herzien en burgerparticipatie een betere plek te geven.

Scrooge ging op kerstochtend als herboren de straat op om vreugde te verspreiden en we hopen dat onze beleidsmakers en energiebedrijven het komende jaar zullen kiezen voor een eerlijke energietransitie die medemenselijkheid en duurzaamheid vooropstelt. Laten we samen bouwen aan een toekomst waarin we collectief eigenaar zijn van de duurzame bronnen die ons verwarmen en verlichten – een toekomst waarin het verhaal van Scrooge niet alleen een kerstklassieker is, maar ook een les die daadwerkelijk in de praktijk wordt gebracht. ■

VERGROOT JE IMPACT BINNEN DE ENERGIETRANSITIE

Zet je organisatie al stappen in de energietransitie? Hoe zorg je ervoor dat iedereen binnen je organisatie de juiste kennis en vaardigheden heeft om deze beweging te versnellen?

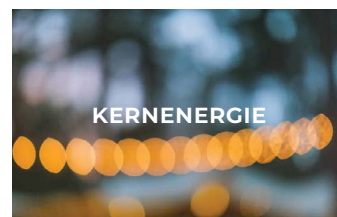
De **Leerlijn Energietransitie** van PONT biedt je organisatie een slim, modulair opleidingsprogramma, waarmee je ervoor zorgt dat elke afdeling, van beleid tot uitvoering, beschikt over actuele kennis en praktische handvatten.

MEER WETEN? KIJK OP
PONT.MEDIA/DUURZAAMHEID/
ENERGIETRANSITIE/INTRO



Bruggenbouwers tussen wet en werkelijkheid

DE THEMA'S:



COLOFON

PONT, vakblad energie en duurzaamheid is een uitgave van Berghauser Pont Mediagroep voor professionals in de energietransitie. Het verschijnt vier keer per jaar. De redactie verzorgt de inhoudelijke artikelen en is onafhankelijk. Dit vakblad is de opvolger van Wind & Zon, Vakblad Duurzame Energie, dat op haar beurt in 2020 het in 1983 opgerichte WindNieuws opvolgde.

Redactieadres

Antwoordnummer 43374, 1020 WD Amsterdam
(020) 637 5000
info@berghauserpont.nl t.a.v. Jaël Poelen

Hoofredactie

Titia van Leeuwen

Eindredactie

Suzanne Loohuis

Redactie

Maarten van Blijderveen (Aliander), Marinthe Bos, (Holland Solar), Frans A. van der Loo (Loo-e consult), Carol Olson (Eurosolar), Jaël Poelen (Hivos), Marc Noël de Wild (BayWa r.e. Global), Joris Wijnhoven (NVDE)

Meegewerkt aan dit nummer

Ben Adriaanse (Berghauser Pont), Ali Al Khatib (Stibbe), Pallas Agterberg (Alliander), Lex Baggerman (Energie Samen), Olof van der Gaag (Nederlandse Vereniging Duurzame Energie), Tess Linders (Stibbe), Hans-Peter Oskam, Netbeheer Nederland, Monty Schebesta (Ecowind), Jan Vos (NedZero), Siward Zomer (Energie Samen)

Abonnementen

Geïnteresseerden kunnen zich inschrijven voor het vakblad op:
pont.media/magazines/vakblad-energie-duurzaamheid



Adreswijzigingen

Abonnees kunnen adreswijzigingen of overige vragen sturen naar info@berghauserpont.nl.

Coverbeeld

Bruno Figueiredo/Unsplash

Vormgeving

Berghauser Pont Mediagroep

Drukwerk

Veldhuis Media, Raalte

Advertenties

info@berghauserpont.nl t.a.v. Jimmy van der Kloet. Het volgende nummer van *PONT* verschijnt in maart 2025. De deadline voor het aanleveren van advertentiemateriaal is 13 januari 2025.

© Berghauser Pont Mediagroep. Niets van deze uitgave mag op welke wijze dan ook gekopieerd of verveelvuldigd worden zonder nadrukkelijke toestemming van de auteur(s) en de redactie. De meningen en standpunten verwoord door auteurs en geïnterviewden in de artikelen binnen deze publicatie vormen niet automatisch de visie van de redactie en de uitgever.

We hebben geprobeerd alle rechthebbenden te contacteren voor beeldgebruik in dit vakblad. Als dit niet is gelukt, neem dan contact op met info@berghauserpont.nl t.a.v. Ben Adriaanse.

Van goed advies naar een groene toekomst



Local Hearts Global Minds

www.holla.nl

holla
legal & tax

